

BYSTRICKÝ PERMON

Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu

Ročník XVIII.

Číslo 1.

Február 2020

ŠPITÁLSKY KOSTOL

Mnohé budovy v meste, najmä tie staršie, majú vlastné mená. Dokonca aj kostoly ľudia volajú po svojom... nemecký, slovenský, alebo špitálsky. Niektoré názvy sa dajú odvodiť jednoducho, pri iných je potrebné pozrieť sa hlbšie do histórie. Podobne je to aj pri poslednom menovanom. Oficiálny názov kostola znie: Kostol svätej Alžbety Uhorskej v Banskej Bystrici. Prečo ho Bystričania volajú špitálsky? Odpoveď je jednoduchá: pretože v minulosti bol súčasťou špitálu t. j. dávnej nemocnice.

Pohľad na hlavný svätostánok v kostole sv. Alžbety Uhorskej

Pohľad na súčasný vzhľad oltára v kaplnke sv. Anny

Najstaršia história kostola siaha až k počiatkom mesta, ale je zahalená tajomstvom. Na priečelí kostola je uvedený rok 1303, lenže tento dátum nie je možné, ako jeho vznik, nijako hodnoverne potvrdiť. Možno ide iba o omyl, alebo kamenársky „preklep“. Niektorí autori sa domnievajú, že kostol je starší, dokonca, že je starší než samotná Banská Bystrica t. j., že bol postavený pred rokom 1255. Tieto dohady sú však skôr želaniami, než aspoň oprávnenými historickými domnienkami. Pravda je taká, že najstaršia listina, ktorá sa dotýka kostola sv. Alžbety Uhorskej v Banskej Bystrici je z roku 1363, ale je uvedený v hodnovernej, ale ešte mladšej listine. I tak je možné tento rok považovať za prvú písomnú zmienku o kostole.

Miesto pre výstavbu kostola nebolo vybrané náhodne. Od svojich počiatkov bol súčasťou xenodochia a to určilo jeho miesto, funkciu a aj prezývku, ale všetko po poriadku. Najprv si ozrejmime pojem xenodochium. Prvé xenodochiá vznikali už v staroveku. Termín je latinský, po grécky znel xenodocheion alebo xenodochion. Významovo zodpovedal útulku pre pocestných.

Pokračovanie na str. 2.

JÁN JAKUB FUGGER V BANSKEJ BYSTRICI ALEBO AKÉ BOLO SLÁVNOSTNÉ MENU V STREDOVEKU

Tento rok si pripomínáme 525. výročie založenia Thurzovsko-fuggerovskej mediárskej spoločnosti (TFMS) so sídlom v Banskej Bystrici. Na stránkach nášho časopisu sme sa tomuto podniku venovali niekoľkokrát, ako aj rodinám Thurzovcov a Fuggerovcov. Menej známa je skutočnosť, že Fuggerovci mali do Banskej Bystrice veľmi ďaleko, preto, keď navštívil naše mesto člen tejto rodiny, bola to mimoriadna udalosť. Takáto sa odohrala v novembri v roku 1538 keď syn Rajmunda Fuggera a synovec Antona Fuggera zavítali pod Urpin.

Príčinu treba hľadať aj v tom, že po celé obdobie existencie Thurzovsko-fuggerovskej spoločnosti (TFMS 1495 – 1546¹⁾ boli vzťahy medzi magistrátom mesta a TFMS plné napätia a nenávisť. Igor Graus na margo ich vzťahu píše: Fuggerovský kapitál spolu s thurzovským know-how úspešne oživil upadajúcu banskú výrobu a napriek všetkým kontroverziám a sporom v konečnom dôsledku mestu Banskej Bystrici priniesol prosperitu.

Stalo sa tak paradoxne aj za cenu poškodovania záujmov mesta tým, že donútil mešťanov namiesto nerentabilnej banskej ťažby presmerovať svoj záujem smerom k obchodu. Podnik zároveň vytváral atraktívne pracovné miesta a poskytol možnosť zárobku nielen pre obyvateľov samotného mesta, ale aj pre celé jeho širšie okolie. Napriek všetkým vzájomným výhradám a námietkam, sťažnostiam, prosbopisom, nárekom, obviňovaniam a súdnym procesom oboch súperov by však jeden bez druhého nič neznamenali: mediarsky podnik nemohol existovať bez Banskej Bystrice a jej nerastného bohatstva; Banská Bystrica by bez mediárskeho podniku a exploatacie tohto nerastného bohatstva a možností, ktoré ponúkal oživený mestský trh, zostala iba malým a upadajúcim mestečkom.

Pokračovanie na str. 2.

TIHÁNYIOVSKÝ KAŠTIEĽ V RADVANI UŽ 30 ROKOV PREZENTUJE ČINNOSŤ STREDOSLOVENSKÉHO MÚZEA

Tihányiovský kaštieľ v Radvani si verejnosť v súčasnosti spája s prírodovednou expozíciou, aktivitami spojenými s tematikou životného prostredia a popularizáciou ochrany prírody. Objekt kaštieľa však musel prejsť neľahkú cestu, kým sa tento cieľ naplnil.

Dnešná budova kaštieľa sa spomína už v polovici 16. storočia ako kúria Mateja Nevéryho, ktorý ju v r. 1574 odkázal synovi Jurajovi Nevérymu. V roku 1623 sa uvádza, že Jurajova kúria pri Hrone už neexistuje. Neskôr dediči rodu Nevéryovcov obnovili niekdajšiu rezidenciu. Od polovice 17. storočia postupne skupovali majetok Nevéryovcov členovia rodu Radvanských, tí ju využívali pravdepodobne len ako centrum hospodárskej správy. Sídelnú funkciu vrátila kúrii nazývanej Kameniczka až vtedajšia majiteľka Kristína Príleská (vdova po Alexandrovi Gerhardtovi) začiatkom 18. stor.

Kaštieľ v roku 1972

Pokračovanie na str. 3.

JÁN JAKUB FUGGER V BANSKEJ BYSTRICI ALEBO AKÉ BOLO SLÁVNOSTNÉ MENU V STREDOVEKU

Pokračovanie zo str. 1.

Na tento vzťah chceme poukázať aj prostredníctvom návštevy jedného z Fuggerovcov čo bola skôr výnimka ako pravidlo. Ján Jakub prišiel do Banskej Bystrice 3. novembra 1538 a ubytoval sa v Strednom dome - dnešnom Thurzovom dome odkiaľ realizoval „služobné cesty“ na miesta jednotlivých podnikov TFMS. 5. novembra 1538 magistrát mesta(2) pod vedením richtára Juraja Schaffera slávnostne prijal v budove radnice (v tom čase sídlil magistrát v budove dnešného Pretória) zástupcu slávneho rodu Fuggerovcov. Aké bolo slávnostné pohostenie sa nám nezachovalo v archívnych dokumentoch. Ale máme zachované menu pri podobnej príležitosti.

Bratislavu navštívil v predvečer sviatku sv. Michala 28.-29.9. 1537 slávny lekár Philipus Aureolus Paracelsus vlastným menom Theophrastus Bombastus von Hohenheim. Slávnostne ho uvítala mestská rada na čele s richtárom Michalom Klee a bol ubytovaný na Radničnom námestí u Blasiusa Beheima. Údajne tu vyliečil niekoľko ťažkých pacientov. Na účet mestskej rady sa konala slávnostná hostina o ktorej svedčí zápis v komornej knihe: „V piatok pred Michalom roku 1537 mali sme za hostá pána doktora Teofrasta. Dva stoly stáli vedľa seba prikryté. Komorník

kúpil ryby na varenie, pečenie a vysmážanie, žemle, víno, krupicu, mlieko, vajčička, krúpy, kapustu, petržlen pre ženy a red'kovku 10 kusov, 3 holby sadla, ovocie, syr, kuchárska pláca 24 dinárov, čo činí dovedna 4 toliare 7 šilingov a 10 dinárov“ .

Banskobystrické menu bolo vyčíslené sumou päť zlatých a 35 denárov.

Na záver už len krátka poznámka – Paracelsus navštívil aj Banskú Bystricu a to v roku 1521, ale pamätnú tabuľu v meste by ste hľadali márne.

Jozef Ďuriančík

¹ Podrobné informácie o TFMS, jej protagonistoch si čitateľ môže vyhľadať v publikácii: Jozef Ďuriančík: Zlatý vek medeneho mesta DALI Banská Bystrica 2015.

² Zloženie magistrátu bolo nasledovné: richtár Juraj Schaffer, členovia - Tischler, Baltazár Heggel, Ján Greumel, Martin Schaffer, Juraj Prustl, Mikuláš Fleischer, Juraj Paumhackl, Anton Schneider, Ján Kramer, František Reichenbach, Benedikt Gretsche a Ján Stürzer.

ŠPITÁLSKY KOSTOL

Zaujímavé je, že táto inštitúcia sa pomerne rýchlo stala dôležitou súčasťou rôznych cirkví. Tie sa starali o svojich pocestných, ktorí putovali do svätých miest. Púte boli náročné, preto nečudo, že prinášali aj strasti zranenia a choroby. Xenodochiá sa tak stali miestami, kde sa pútnici regenerovali a uzdravovali. Bola to ubytovňa a nemocnica zároveň. Jeho funkcia určovala aj polohu, kde sa xenodochiá stavali. Práve pri dolnej časti mesta, medzi Banskou Bystricou a Radvaňou, prechádzala Magna via, jedna z najvýznamnejších historických ciest v okolí, ktorá sa tu vetvila

a odbočovalo z nej niekoľko nadregionálnych a regionálnych ciest. Veľká križovatka znamenala aj veľa pocestných, ktorí tak ako v dávnej minulosti putovali celé týždne a mesiace. Na ich púťach ich stretávalo nielen dobré, ale častejšie to zlé. Úkryt, nocľaháreň a nemocnica bola pre nich veľkým darom a vyhľadávaným miestom, kde si mohli odpočinúť. Aj pre mesto to bola výhoda, pretože väčšina týchto pútnikov boli obchodníci, ktorí tu mohli obchodovať a tak byť pre mesto prospešný či už odbytom domácich tovarov, alebo dovozom toho, čo v Bystrici nebolo.

Z najstaršieho obdobia nie je presne známe, ako xenodochium v meste fungovalo. Banská Bystrica v tomto období patrila medzi najmodernejšie mestá na súčasnom území Slovenska. Disponovala mnohými, na tú dobu prevratnými vymoženosťami, ako bol vodovod, kanalizácia a podobne, ale nemala svojho lekárnik a to aj napriek skutočnosti, že ostatné mestá ho už mali zvyčajne podstatne skôr. Emil Jurkovič uvádza, že prvým lekárnikom známym z archívnych materiálov je Ján Scheruebe, ktorý sa spomína v roku 1536. V účtovnej knihe mesta z roku 1549 sa nachádza záznam, ktorý hovorí, že v tomto roku už malo mesto vlastného lekára, ktorý mal aj svoju lekárňu. Peter Ratkoš ešte uvádza, že o zdravie robotníkov Thurzovsko-fuggerovskej spoločnosti, najmä choroby zvanej „morbus Gallicus“ sa už od roku 1496 staral do Banskej Bystrice privezený lekár, ktorého platili Fuggerovci. V roku 1526 sa mal o zdravie baníkov starať lekár Demeter a lekárnik Andrej, ďalej tu pôsobili ranhojiči a zelinkári. Ako však bolo postarané o zdravotnú starostlivosť pred týmto dátumom? Je možné, že sa iba nezachovali správne archívne materiály, ale je možné, že Banská Bystrica ani lekárnik nepotrebovala, lebo o zdravie a farmáciu sa starali mnísi z Kostola sv. Alžbety Uhorskej. Nebola by to nijaká zvláštnosť.

Špitál mal vlastné hospodárstvo, vlastnil dva mlyny na toku Bystrice a dňa 15. júla 1524 získal monopol na mletie obilia. Kostol spravovali traja špitálski kapláni (jeden z nich bol rektorom), ktorí sa starali o 24 chudobných, ktorí boli odkázaní na starostlivosť o ich telesné a duševné potreby. Okrem vyššie uvedeného majetku malo xenodochium aj ďalšie majetky ako vinohrad v Sebechleboch, polia, lúky, záhrady, vlastný dobytok a tiež vlastných poddaných. Sesterskou organizáciou kostola sv. Alžbety Uhor-

skej bol chudobinec sv. Anny. V kostole sa dodnes zachovala pôvodná kaplnka sv. Anny. Chudobinec mal prísne pravidlá. Nemohli sa tu zdržiavať žobráci, tuláci, alebo príživníci, ale len chudobní Bystričania, ktorí však neschudobneli vlastným pričinením. O chudobných tu bolo náležite postarané, okrem pravidelnej stravy dostávali každý týždeň po jednom denári.

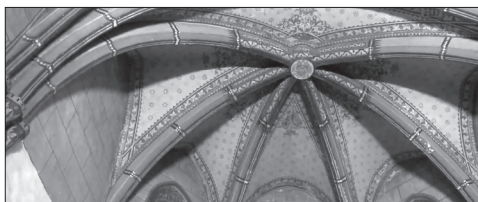
Funkcia xenodochia sa v histórii viackrát menila. Posledná rana nastala dňa 17. apríla 1605, keď počas Bočkajovho povstania xenodochium, ako aj mlyny a ďalšie budovy, boli vypálené, ale chudobinec sv. Anny

ostal nepoškodený. Výstavba nového špitála začala už v roku 1618, ale kostol si na svoju obnovu musel počkať viac ako jedno storočie. Bol znovupostavený až v roku 1748 a z pôvodného špitálskeho kostola ostala len kaplnka sv. Anny a časť sakristia, ktorú je možné vidieť aj dnes, ale to je už iná história.

Zo zdravotného hľadiska znamenal kostol sv. Alžbety Uhorskej a príslušný špitál pre mesto Banskú Bystricu významný fenomén, nakoľko zabezpečoval starostlivosť o mešťanov, ale aj chudobných dlhé roky a vďaka nemu situácia v meste po zdravotnej stránke bola v na úrovni s dobou, v ktorej pôsobil. To, že ľudia si ešte aj dnes pamätajú, že kostol bol súčasťou špitálu t. j. nemocnice, len dokladuje, akú vážnosť mal v minulosti.

Richard R. Senček

Fotografie: TV Hronka a Jakub Varinský

Klenba v kaplnke sv. Anny

Interiér hlavnej lode kostola sv. Alžbety Uhorskej, v pozadí vidieť oltárny obraz od Jozefa Murgaša

Zdroje a literatúra:

ĎURIANČÍK, Jozef. Paracelsus známy či neznámy? In Bystrický Permon : Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu. Banská Bystrica : OZ Permon. 2011, roč. IX. číslo 3,

s. 1 a 10. Reg. číslo: OÚ-OPT-1/2003;

ĎURIANČÍK, Jozef. Korene medeneho mesta. Banská Bystrica : TRIAN, spol. s r. o. 2010, 96 s. ISBN 978-80-89371-07-5.;

JURKOVIČ, Emil. Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica – na základe poverenia predstaviteľov mesta napísal v rokoch 1896 – 1922 Emil Jurkovič. Banská Bystrica : Občianske združenie Pribicer – 1. banskobystrická vzdelávacia a kultúrna spoločnosť pre Mesto Banská Bystrica. 2005, 554 s. ISBN 80-969366-2-X.;

KRASNOVSKÝ, Branislav - SENČEK, R. Richard - UHER, Michal. História farmaceutického priemyslu na Slovensku : Chemický priemysel v zrkadle dejín Slovenska. 10. zväzok. Vydalo nakladateľstvo STU. Bratislava 2013. 141 s. ISBN 978-80-227-3923-8.;

RATKOŠ, Peter - Povstanie baníkov na Slovensku 1525 – 1526. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1963, s. 117 – 118.;

SKLADANÝ, Marián. Banská Bystrica. In ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján. Lexikon stredoslovenských miest na Slovensku. Bratislava : Historický ústav SAV. 2010, s. 29 – 54. ISBN 978-80-89396-11-5.

TIHÁNYIOVSKÝ KAŠTIEĽ V RADVANI UŽ 30 ROKOV PREZENTUJE ČINNOSŤ STREDOSLOVENSKEHO MÚZEA

Pokračovanie zo str. 1.

Koncom 18. stor. syn Tomáš ml. (II.) Gerhardt prestaval rezidenciu na kaštieľ. V roku 1827 – po smrti Tomáša, dedia majetok jeho sestry, medzi nimi aj Terézia Gerhardtová, vdova po Jánovi (V.) Tihanyim. Kaštieľ pod jej vlastníctvom prešiel mnohými rekonštrukčnými prácami. Po jej smrti dedí objekt syn Ignác Tihanyi. Predpokladá sa, že autorom rozsiahlej prestavby mohol byť práve Ignác Tihanyi alebo jeho syn Dionýz (1850 – 1921). Nadstavili jedno podlažie, na severnej a južnej strane pristavali rizality (severný aj podpivničili), čím dostal kaštieľ pôdorys kríža.

Počas II. svetovej vojny podkrovia kaštieľa vyhorelo. V roku 1945 prešiel majetok z rúk rodiny Ujhelyi pod národnú správu, v roku 1966 prešiel objekt kaštieľa do správy Bytového podniku Banská Bystrica. Priestory boli čiastočne prerobené na bytové jednotky s ôsmimi nájomníkmi.

V roku 1972 sa objekt Tihányiovského kaštieľa v Kráľovej stal kultúrnou pamiatkou a od roku 1973 je v správe Stredoslovenského múzea. Od roku 1974 sa začali na objekte prípravné a rekonštrukčné práce, ktoré sa ukončili kolaudáciou koncom roka 1988 a vyvrcholili otvorením samostatného prírodovedného oddelenia a vytvorením prvej samostatnej prírodovednej expozície Príroda stredného Slovenska.

Prvý návrh scenára budúcej expozície vypracoval kolektív prírodovedných pracovníkov: Irena Bozalková, Alžbeta Cvachová, Anna Kupcová a Viktória Urbanová. Návrh sa nezrealizoval, ale bol odrazovým mostíkom pri tvorbe scenára autorov Juraja Galvánka, Petra Bitušika a Daniely Jalovičiarovej. Ideový zámer a libreto boli schválené Komisiou kultúry Stredoslovenského KNV v Banskej Bystrici dňa 28.08.1986. Z nich vychádzalo architektonické využitie a výtvarné riešenie objektu Tihányiovského kaštieľa.

Kaštieľ v roku 1976

Slávnostné otvorenie prvej samostatnej prírodovednej expozície sa uskutočnilo v roku stého výročia založenia prvého mestského múzea v Banskej Bystrici – 5. decembra 1989.

Expozícia prezentuje 1844 ks zbierkových predmetov z jednotlivých fondov prírodných vied – botaniky, zoológie a anorganických vied a 738 ks nezberkových predmetov, ktoré sú prístupným vzdelávacím materiálom k rozpoznávaniu jednotlivých druhov hornín, nerastov, rastlín a živočíchov a rozširuje návštevníkom vedomosti z oblasti ekológie a ochrany prírody.

Hlavnou myšlienkou prírodovednej expozície je prezentácia prírody stredného Slovenska, ako aj priblíženie ekologických vzťahov a hodnotenie zmien prírody v dôsledku činnosti človeka. V takmer nezmenenom stave, iba po čiastočnej modernizácii, je prístupná verejnosti dodnes. Aj to svedčí o jej kvalite, odbornosti a nadčasovosti.

Pri príležitosti 30. výročia jej otvorenia, Stredoslovenské múzeum s finančnou podporou Banskobystrického samosprávneho kraja otvorilo výstavu s názvom 30 (k) rokov (do) múzea, ktorá mala trvanie od decembra 2019 do februára 2020.

Jaroslava Bobáková

Literatúra

Archív Stredoslovenského múzea

DRÁBOVÁ J., SEDLIAKOVÁ L., MARTINCOVÁ E., TÓTH Cs. 2012 : *Prírodovedné zbierky Stredoslovenského múzea, ich vývoj stav a perspektívy do budúcnosti*. In : Bárdiová, M. (ed): Stredné Slovensko 12. Banská Bystrica : Stredoslovenské múzeum. 2012. s. 94 – 104.

JANURA T., FILLOVÁ L., ŠIMKOVIC M. 2016 : *Šľachtické sídla v Zvolenskej stolici*. Spoločnosť Kolomana Sokola : 2016. s. 60 – 62.

ŠOKA, M. 1989 : *Storočnica Stredoslovenského múzea*. Banská Bystrica: Stredoslovenské múzeum. 1989. 46 s.

MAJSTERŠTUK

(s povolením vydavateľa z knihy Pavel Hruz: Memoáre medeného mesta; KK Bagala/LCA 2006)

Už bola reč o tom, že katov si mestá v čase potreby požívali. Slobodné kráľovské mesto Ľubietová, ktoré malo hrdelné právo od roku 1547, vybudovalo popravisko na západ od obce na vršku Viselník, symbolicky umiestnilo na radnici veľký paloš, len na vykonávanie popravy nemalo človeka.

Nuž si pomáhalo u susedov – za lacnejší peniaz.

Na jeseň 1706 ukradol Imro Bezek masť, pálenky, bryndze a masla za pätnásť toliarov. Mestská rada ho odsúdila na šibenicu, potom úľavne len na sťatie – bystrický kat sa už tešil na zárobok. Lenže za Bezeka zložili príbuzní záruku 36 toliarov a mesto poslalo zloděja k vojsku. Mesto tak zabilo dve muchy naraz: ušetrilo „kelčíg“ aj vyhovelu kurucom, ktorí naliehavo pýtali regrútov.

V novembri 1725 to už bolo trochu inak. O tretej v noci chytili zbojníkov, a to si už žiadalo exemplárny trest. A tak poslali rýchleho posla dolu Hronom.

Bystrický kat mal dom opretý o mestský múr medzi Lazovnou bránou a Strieborným námestím. Podľa prvého domu sa potom celá stúpajúca cesta nazývala Katovnou ulicou a nesie meno hrdododnes.

Sem zamieril Ľubietovský posol. Majster Václav Kratochvíl objednávku vďačne prijal a zbojníkov verejne skrátal o hlavu.

Takto to chodilo až do poslednej Ľubietovskej popravy, ktorá sa konala Roku Pána s tromi hrozivými kosami – v 1777-om. Koncom

februára sa začal súdny proces s 23-ročným kováčskym tovarišom Ondrejom Kordíkom. Zhotovoval si pakľúče, ktorými potom otváral pivnice. V mestskom archíve sa zachoval po slovensky písaný rozsudok, ktorý nad zlosynom vyniesli. Spoluvinníci Ján Kútny a Ondrej Koller museli pre novú šibenicu tri silné duby v horách vyhľadať a zoťať.

V Bystrici už nebolo ani chýru po majstrovi Kratochvílovi, dávno sa pobral za svojimi „kunčftmi“ na druhý svet. V Katovej ulici sa usídlil popravca Andrej Frey, ktorý sa remeslu vyučil u otca, štiavnického kata.

A tak sa posledná Ľubietovská exekúcia stala jeho prvým samostatným výkonom – majsterštukom. Na cestu sa vydal 10. apríla 1777.

Ľubietovský kronikár zachytil všetky detaily katovho príchodu a zanechal obširny popis. Na druhý deň ráno vyviedli odsúdencu pred „kaštielik“. Na popravisko ho sprevádzali ozbrojení mešťania.

Kat obesil Kordíka na Viselníku. Notár vychválil šikovnosť, s akou vykonal majstrovskú skúšku. Magistrát potom Freyovi vydal svedectvo, že popravu vykonal za päť minút.

Trovy boli 108 zlatých, kronika ich odôvodňuje vetou: „Dobrovoľný zlosyn Ondrej Kordík majstrovi vydaný, na popravné miesto vyvedený súc skrze štránok z tohto plačlivého údolia do večnosti odišiel a to podľa pravého práva.“

Pavel Hruz

STRIEBORNÝ PRÍVESOK S PODOBIZŇOU RUDOLFA HABSBUERSKÉHO

Život a dielo zlatníka Pavla Rennera staršieho v zbierkach Stredoslovenského múzea

Pavel Renner st. (tiež *Pavol, Pál, Sándor, Rener*) pochádzal z Kežmarku, kde sa narodil 5. decembra 1862. V Banskej Bystrici prežil najplodnejšie roky súkromného aj pracovného života. Mešťanom sa stal ako 27-ročný

Pavel Renner st., 1862 - 1948

24. januára 1889. Za manželku mal Irmu Máriu Kalix. Manželstvo Rennerovcov bolo požehnané piatimi deťmi, dcérami: Ilonou Irmou (*16. august 1888), Elzou Emíliou (*3. december 1889), Irén Zsofiou (*14. máj 1892), a synmi Pálom Sándorom (*14. november 1893) a Gézom Rudolfom (*20. november 1895). Dcéra Elza Emília sa vydala 18. augusta 1925 za Ondreja Jána Kilvádyho, mestského pokladníka a syna mestského notára Romana Kilvádyho a Márie Škrovinovej, narodenej v Brezne 10. decembra 1878.

Život, dary pre evanjelickú cirkev a členstvo v Banskobystrickej

zápalkárni – akciovej spoločnosti a v Banskobystrickej sporiteľni

Pavel Renner st. bol hrdým podporovateľom evanjelickej cirkvi a. v. v Banskej Bystrici a bol aj členom Banskobystrického evanjelického spolku. V roku 1897 daroval banskobystrickému evanjelickému kostolu *striebornú misu*, spájanú s nádobou, slúžiacou ako monštrancia. Bol to Rennerov príspevok za škody po veľkej krádeži v kostole. Stredne veľká strieborná misa na nohe má okrúhly tepaný podstavec s päťou. Liata noha má tvar dravej ryby a čeľuštami sa opiera o podstavec misy. Esovito skrútené rybie telo so šupinami sa chvostom opiera a zároveň podopiera misu. Misa v tvare lastúry má asymetrický tvar, na jednej strane má mušľovité vejárovité rozšírenie, na strane druhej je časť rebrovania vytočené dovnútra misy a ukončené guľkou, pripomínajúcou perlu. Na zadnej časti päty sa nachádza banskobystrická overovacia značka z roku 1833 a majstrovský znak s vypísaným menom Libay v obdĺžniku. Autorom tohto diela je banskobystrický zlatnícky veľikán Samuel Libay. K zaujímavostiam patrí popis historika Kornela Divalda, ktorému nádoba pripomínala naberačku vody zo 17. storočia aj cukorničku. Striebornú misu v evanjelickom kostole nenájdeme a nie je ani súčasťou inventáru ECAV. V evanjelickom kostole v Banskej Bystrici sa z dielne majstra Rennera nachádza ešte pár nádherných tepaných svietnikov.

Pavel Renner st. bol aj členom dozornej rady v Banskobystrickej zápalkárni – akciovej spoločnosti so sídlom v Banskej Bystrici a spolu dr. Antonom Radvanským boli zapísaní do obchodného registra, kedy triedali v členstve odstupujúcich Karola Bárczyho, Karola Szásza a Ármina Telekiho. V akciovej spoločnosti zastával neskôr aj post likvidátora firmy. Pavel Renner st. pôsobil aj v dozornej rade Banskobystrickej sporiteľne.

Oduševnený turista, ochranca prírody a podpredseda prvého Spolku ochrany prírody na Slovensku.

Pavel Renner st. bol horlivým turistom a členom Karpatského spolku, ktorý bol v Banskej Bystrici vnímaný ako elitársky klub. Miestna tlač ho nazývala elitnou maďarskou spoločnosťou mesta, aj keď to nebola pravda, pretože časť členov pochádzala zo slovenského prostredia. Prvým predsedom odbočky Karpatského spolku v Banskej Bystrici (1923 – 1928) bol práve zlatník Pavel Renner st., ktorý sa aj po odchode z funkcie aktívne zapájal do spolkového života. Jeho špecialitou bolo každoročné varenie gulášu na Šturci. Druhým predsedom (1930 – 1938) bol podnikateľ Oskár Bárczy, ktorý v 20. rokoch minulého storočia pôsobil v ŠK Slávia ako jeden z najlepších tenistov na Slovensku.

Významné miesto patrí Pavlovi Rennerovi st. aj v ochrane prírody. Zakladajúca schôdzka spolku Ochrancov prírody sa uskutočnila 19. októbra 1927 večer o siedmej hodine vo veľkej poradnej sieni Mestského domu v Banskej Bystrici, za prítomnosti 35 popredných činiteľov mesta. Na úvod mal prejav známy milovník prírody a iniciátor založenia spolku Jan Roubal, riaditeľ gymnázia Karola Kuzmányho. Po ňom nasledoval prejav riaditeľa meštianskej školy Pelikána Čítanie stanov spolku, diskusia a voľba funkcionárov spolku. Všetci prítomní vyslovili súhlasné stanovisko. Predsedom spolku sa stal spomínaný Jan Roubal, prvým podpredsedom krstné meno Wunsch (riaditeľ filiálky Pražskej sporiteľne), druhým podpredsedom Pavel Renner st., jednatelom bol Jozef Riečan (z Ligy lesnej múdrosti pre Slovensko), pokladníkom Macillis (riaditeľ filiálky Slovenskej banky) a revízormi sa stali Viliam Figuš-Bystrý (profesor hudby na Štátnom učiteľskom ústave) a Antonín Pelikán (riaditeľ meštianky). Vznikol tak prvý Spolok ochrany prírody na Slovensku.

Zlatnícky rodinný podnik Rennerovcov

Pavel Renner st. založil v roku 1883 zlatnícku firmu: *Pavel Renner a syn, zlatník a klenotník* so sídlom na Dolnej ulici číslo 4. (pozn. autora: za najstarší zlatnícky podnik v meste sa považuje podnik fungujúci pod názvom: *Vd. V. EMLERA nást. P. LINKESCH*, sídlaci na tzv. *Hornom námestí číslo 3*. Podnik viedla Paula Linkeschová [1865 – 1951] a vznikol v roku 1872). Po úmrtí Dr. Malysa, majiteľa domu č. 4, sa jeho novým majiteľom stal Pavel Renner. Firmu viedol sám, neskôr so synom. K zaujímavostiam patrí, že zlatnícky podnik Rennerovcov sa zaradil, medzi prvých, ktorí použili v roku 1948 *Vianočné reklamy*. Okrem nich to boli aj: Jozef Louda (cukráreň, Národná ul. a Horná strieborná), Mojmir Odstrčil (cukráreň, Dolná ul.), Artur Gerger (obchod s lahôdkami, Národná ul.), Grand hotel Národný dom a Šport hotel Donovaly, Ján Jablonka („ľudová reštaurácia“, Na Potôčku), Jozef Žabka a Mork a spol. (obchod s miešaným tovarom), Ján Ferjenčík (sklad odevu, Horná ul.), SLOVENKA, s. r. o., predajňa, Július Hanuška (odevná služba), Štefan Mulitzky (remenár, sedlár, brašnář, Horná ul.), Ladislav Wágner (dámske a pánske kaderníctvo), Ján Žabka (rádio – gramo – elektro)...

Pavel Renner mladší – život v otcových šľapajach

Druhorodený syn Pavol Renner mladší (*14. november 1893) pokračoval v otcových zlatníckych šľapajach a úspešne viedol rodinný zlatnícky podnik. V druhej polovici 30. rokov 20. storočia žil v dome na Dolnej ulici č. 5.

Pavel Renner st. zomrel 17. marca 1948 na srdcovú slabosť vo veku 86 rokov. Pochoval ho 20. marca 1948 farár Pavel Hronec. Manželka Irma Renner zomrela 12. septembra 1943. Pochovali ju 15. septembra 1943.

Fotografia zachytávajúca obchod Rennerovcov

ZALOŽENÉ ROKU 1883.
PAVEL RENNER A SYN
zlatník a klenotník
Banská Bystrica, Dolná ul. č. 4.

Veľký výber a stály sklad skvostov, brilantov, zlatých a strieborných predmetov. — Snažné prstene v ľavnej cene. Špeciálna výroba a oprava jemných skvostov za ľavné ceny. — Kupujeme polámané zlato a striebro, ako aj zlaté a strieborné peniaze za najvyššiu cenu.

Reklama pred rokom 1930

Kvalitne zaručené

• **Zlato**

• **Striebro** u firmy

• **RENNER**

Banská Bystrica, Dolná ulica 5.

Reklama Pavla Rennera, ml.

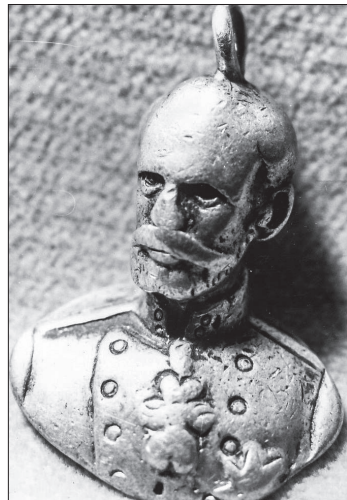
Manželia Rennerovci sú pochovaní na evanjelickom cintoríne v rodinnej hrobke na parcele II., v 20. rade. Okrem manželov je v hrobke pochovaná aj ich dcéra Irén Repecká rod. Renner (1892 – 1972), dcéra Elza Kílvády rod. Renner a Eva Kílvády.

Strieborný prívěsok s podobizňou Rudolfa Habsburského

V zbierkach Stredoslovenského múzea sa nachádza majstrovské dielo Pavla Rennera. Je to strieborný prívěsok s podobizňou rakúskeho

Strieborná misa darovaná evanjelickému kostolu

Strieborný prívěsok s podobizňou Rudolfa Habsburského

Rodinná hrobka Rennerovcov

korunného princa Rudolfa Habsburského. Pod nepokrytou hlavou sú na tvári pod širokým splošteným nosom výrazné fúzy a na temene hlavy je očko na uchytanie prívěsku. Na dvojradovej uniforme sú dve významné znamenia – Rad zlatého rúna a vojenské vyznamenanie v tvare hviezdy. Na zadnej strane prívěsku je vyrytý dátum úmrtia Rudolfa Habsburského 30. jan. 1889. Výška prívěsku je 3 cm. (pozn. autora: Rudolf Habsburský (*21. august 1858, Laxenburg pri Viedni – †30. január 1889, zámok Mayerling) bol rakúsky arcivojvoda, korunný princ a následník trónu,

jediný syn cisára Františka Jozefa I. a Alžbety Bavorskej. Rudolfove depresie, búrlivý život, alkohol aj drogy sa podpísali pod arcivojvodov telesný a duševný stav. So svojou poslednou milenkou, barónkou Mary Vetserovou spáchali spolu na cisárskom loveckom zámčiku Mayerling - pri meste Heiligenkreuz v dnešnom Dolnom Rakúsku - 30. januára 1889 samovraždu zastrelením.)

Za poskytnuté informácie ďakujem Mgr. Eve Furdíkovej, Mgr. Petrovi Račkovi, PhD. a za preklady z maďarského jazyka Mgr. Csabovi Tóthovi, PhD.

Filip Glocko

Svietniky v Evanjelickom kostole v Banskej Bystrici

LITERATÚRA A PRAMENE

- BALÁŽ, J.: Domy starej BANSKEJ BYSTRICE II., DALI-BB, s. r. o. 2015, ISBN 978-80-8141-095-6, s. 33, 37, 193, 194.
- BURKOVSKÝ, J.: Dr. Jan Roubal a ochrana prírody (banskobystrické obdobie), Referáty z vedeckej konferencie «Roubalove dni I», Banská Bystrica, 27. 1. 2015. Matthias Belvis Univ. Proc. (Fakulta prírodných vied UMB) 5, Suppl. 2, p. 3-12; ISBN 978-80-557-0937-6, s. 5, 6.
- DIVALD, K.: Régi ötvösművek Besztercebánya, Kőrmöczbánya és Selmezbánya ág. hitv. Ev. templomaiban, Budapest 1911.
- GLOCKO, F.: SAMUEL LIBAY - život a dielo banskobystrického zlatníka, Stredoslovenské múzeum 2018, ISBN 978-80969866-7-5, s. 179.
- GLOCKO, F.: František Rosenberger a Viliam Emler (Život a dielo banskobystrického zlatníka a jeho najlepšieho žiaka). In: ACTA HISTORICA NEOSOLIENSIA, 21/2, 2018, ISBN 1336 – 9148, s. 28.
- KALISKÝ, D.: Uhorský karpatský spolok / Karpatský spolok, Šport a turistika, 30. apríla 2014. <https://www.permonrevue.sk/uhorsky-karpatsky-spolok-karpatsky-spolok/>
- KIŠŠIMON, M.: Prekliate slovo. In: Bystrický Permon, ročník XI., číslo 1., marec 2013, ISSN 25859420, s. 7.
- KMEŤ, M.: Slovenské malomesto vo svetle reklamy (1939 – 1945) – na príklade Banskej Bystrice, Život v Slovenskej republike, Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IX., Ústav pamäti národa 2010, ISBN 978-80-89335-37-4, s. 104.
- TORANOVÁ, E.: Zlatníctvo na Slovensku, Neografia Martin, Tatran Bratislava 1983, s. 221.
- SLÁVIK, J.: Dejiny zvolenského evanjelického a.v. bratstva a seniorátu, Vdova a syn Augusta Joergesa 1921.
- SCHVARC, M.: Karpathenverein v Banskej Bystrici a jeho činnosť v období prvej Československej republiky Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, Katedra germanistiky, Germanistické štúdie, 2003 Banská Bystrica, Germanistické štúdie, Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied ISBN 80-8055-847-7, s. 135.
- Központi Értesítő 1911/1 s. 1070.
- Magyar Compass 1911/1, BANGKOK ÉS TAKARÉKPÉNZTÁRAK: Besztercebányá s. 380.

GRATULÁCIA PHDR. KLÁRE KUBIČKOVEJ-KUČEROVEJ PHD

Naša prispievateľka, historička umenia a architektúry, pani Klára Kubičková, ktorej leží na srdci rozvoj nášho mesta a zachovanie jeho historicky cenných častí, sa stala v nedávnej dobe držiteľkou troch významných ocenení.

Koncom novembra 2019 obdržala od Spolku architektov Slovenska cenu Emila Belluša za rok 2019 za celoživotné dielo. Od Maďarskej akadémie umenia v Budapešti dostala 3. decembra 2019 cenu za činnosť v odbore architektúry. Tretiu z cien obdržala 2. januára 2020 z rúk prezidentky SR Zuzany Čaputovej. Bolo ňou štátne vyznamenanie – Pribinov Kríž II. triedy za mimoriadne zásluhy o kultúrny rozvoj Slovenskej republiky.

Redakčná rada Permonu sa pripája k ostatným gratulantom a praje držiteľke tak významných ocenení hlavne veľa zdravia a síl, aby mohla ešte veľa vykonať v prospech spoločnosti a nášho mesta.

Redakcia Permonu

VRÁTI SA NAJKRAJŠÍ VODOTRYSK MESTA OPĀŤ DO NÁRODNEJ ULICE?

Vodotrysky – fontány odjakživa priťahovali pozornosť nielen domácich obyvateľov, ale aj návštevníkov. Osviežovali v horúcich dňoch, spríjemňovali posedenie v ich blízkosti a poskytovali aj estetický zážitok. Zvyčajne fungovali od začiatku mája až do jesene. V zime oddychovali, ale neoddychovali tí, ktorí sa starali o ich chod a údržbu.

Najstaršia fontána na námestí má už storočnicu dávno za sebou a jej podoba je na hony vzdialená tej prvej, jednoduchej, ale krásnej a prístupnejšej pohľadom z ktoréhokolvek kúta Bystrického námestia. Za najkrajšiu fontánu-vodotrysk však bola verejnosťou považovaná tá v Národnej ulici. Asanovaním starého Dolného komorského domu – Kammerhofu a postavením budovy Riaditeľstva kráľovských lesov sa otvorila možnosť vybudovať Národnú ulicu s jej výstavnými budovami, bankou, Národným domom, Ymkou a ďalšími verejnými i súkromnými budovami s množstvom obchodov.

Po ľavej strane smerom k Hronu v priestoroch bývalých komorských záhrad vznikol priestor pre tvorbu parčíkov. Dolný pod Národným domom poskytoval možnosť oddychu, posedenia pre obyvateľov blízkeho okolia i pre ďalších. Veď v blízkosti za Hronom bola malá železničná stanica, dve kiná, parné a vaňové kúpele a dokonca Sokolské ihrisko a plaváreň. Horný parčík, ktorý vznikol v priestore medzi Národným domom a budovou Riaditeľstva štátnych lesov dostal krátko po svojom založení aj fontánu. Žiaľ zatiaľ sa nenašli archívne záznamy, ktoré by upresňovali dátum jej vzniku, uvádzali autora a plány výstavby i objednávateľa stavby. Podľa dobových vyobrazení fontána vznikala v niekoľkých etapách, všetko v 30. rokoch 20. storočia.

Najstarší záber predstavuje základnú konštrukciu fontány, a to vyvýšenú veľkú kruhovú zbernú nádrž, v ktorej je umiestnená na kruhovom betónovom podstavci ďalšia menšia nádrž. Obidve nádrže majú jednotný previsajúci okraj i ďalšej fáze natretý na čierne. V tejto fáze fontána asi nebola hotová, pretože v jej strede boli umiestnené kamene rôznej veľkosti, pravdepodobne toho istého pôvodu ako fontána na námestí, ktorá dostala dnešnú definitívnu podobu (samotná fontána, nie jej okolie) v rokoch 1933-34. Podľa dobovej korešpondencie v roku 1936 už fontána fungovala a už vtedy bola považovaná za najkrajšiu v meste. Nemala však ešte definitívnu podobu. V strede hornej kruhovej časti bolo umiestnené vlastné zariadenie valcového tvaru, z ktorého tryskala voda a menší kruh z tvrdého mliečneho skla. V poslednej tretej fáze pridali do hornej nádrže väčší tvar kvetu, ktorý sa skoro dotýkal previsajúceho obvodu, pričom vnútorný menší museli zvýšiť. Striekajúca voda tak spadala do hornej nádrže a cez previslý obvod spadala do dolnej.

Aj keď nemáme k jednotlivým fázam zatiaľ presné datovanie, chronológiu možno poznať opäť z dobových vyobrazení. V prvej fáze vidno okolo parčíka oplotenie, ale popri plote ešte nie sú vysadené kríky krušpánu, len v strede parčíka pod a nad fontánou je kruhová kvetinová výsadba a niekoľko solitérov, ktoré vidno v mnohých aj neskorších záberoch. V parku boli umiestnené lavičky. Bolo to po r. 1932, lebo na vyobrazeniach je Národná banka Slovenska už postavená. V druhej fáze boli kríky krušpánu už vysadené a v hornej kruhovej nádrži bol inštalovaný kruh z mliečneho skla. Z tohto obdobia existuje viac záberov striekajúcej fontány. Bolo to približne v rokoch

1935-1936. V tretej fáze sú kríky krušpánu už husto rozrastené okolo celého obvodu a sú zastrihnuté. V parčíku vymenili lavičky za kreslá z pásového železa s latkovými operadlami a sedadlami, natretými striedavo žltou a červenou farbou. Pre zaujímavosť neboli pripútané reťazami ako ich zvyšky, ktoré sa nachádzajú pri niektorých bytových domoch v meste ešte v súčasnosti. Bolo ich toľko, že len v časti nad fontánou ich na obrázku vidno okolo 25. Také isté kreslá boli aj v parčíku pod Národným domom. Na námestí ponechali kreslá len na tej strane obdĺžnikového oplotenia fontány, ktorá smerovala k hodinovej veži.

Národná ulica sa stala najkrajšou a možno aj najfrekventovanejšou ulicou Banskej Bystrice i vďaka krásnej fontáne, ktorá dotvárala reprezentatívnu podobu tejto ulice. Vo večerných hodinách, keď fontána svietila a žiarila mnohými farbami sa stala lákadlom pre občanov, ktorí sa mohli po ulici prechádzať, posediť pri fontáne s priateľmi a kochať sa jej pôvabnosťou a nádherou.

Za otca banskobystrických fontán sa považuje Vojtech Váczy (nar. 1903) absolvent Elektrotechnickej priemyselnej školy v Banskej Bystrici, zamestnanec Elektrárni, ktorému učarovala električka v spojení s vodou. Od mladosti sa staral o najstaršiu fontánu na námestí a potom sa stal aj spoluvorcom ďalších, nových fontán nielen v Banskej Bystrici, ale aj v iných mestách ako Zvolen, Pliešovce. Spolupracoval s akademickým maliarom a sochárom Jaroslavom Kubičkom a priateľom Pavlom Gáborom. Pre družobné mesto Šalgotarián navrhol fontánu, skoro identickú a predsa inakšiu ako bola v Národnej ulici. Na obrázku vidno, že v hrubých rysoch je to replika našej fontány, ale dolná zberná nádrž nemá rovnaký previsajúci okraj ako horná nádrž a jej základ nie je biely ako horný, ale obložený kameňom. Ani hmotou, ani proporciami nebola celkom vyvážená, jednotná, a preto je naša považovaná za krajšiu. Ani Šalgotariánska fontána už neexistuje.

Dnes je Národná ulica iná. Nepremávajú po nej autá, aj ľudia je pomenej a ich zrak nepriťahuje nefunkčná fontána, ktorá bola postavená na mieste tej pôvodnej. V parčíkoch chýbajú ľudia, ploty okolo parčíkov zmizli a na trávniky chodia venčiť psy ich majitelia z okolia. Aj záhradnícke úpravy či už horného, alebo dolného parčíka v Národnej ulici (ak sú vôbec nejaké) sa nedajú porovnať s tými prvorepublikovými. Zbúrané sú kiná, kúpele, plaváreň a malá stanica zakrýva historicky cennú kaplnku Sv. Jána Nepomuckého, chýba vysvietená socha Milana Rastislava Štefánika, ktorú sme museli vrátiť do Komárna (prečo by sme nemohli mať v dolnom parčíku na jeho nábreží aj jeho sochu?), chýbajú upravené serpentiný s letohrádkami na Úrpine.

Ako je toto všetko možné? Žeby bolo mesto chudobnejšie ako takmer pred

100 rokmi? Alebo nezáleží na tom radným pánom, aby stred mesta ku ktorému patria okrem hlavného námestia aj hlavné priliehajúce ulice bol celý krajší? Ľudia by iste privítali, keby Národná ulica opäť „rozkvitla“ do bývalej krásy v prospech všetkých, domácich i prechádzajúcich. A iste by k tomu nemalou mierou prispelo, keby mala takú istú fontánu ako bola pôvodná. Zručnosť a um hádam ešte nevymreli, a tak by nemalo byť nemožné postaviť ju na základe fotodokumentácie aj bez pôvodných plánov.

Eva Furdiková

Jednotlivé fázy budovania a pretvárania fontány

Dnes už nejestvujúca fontána v Šalgotariáne

BANSKÁ BYSTRICA V ROKU 1938 - VÝPIS Z KRONIKY MESTA

V roku 1938 jestvovala v Banskej Bystrici Národná Garda 106, ktorej veliteľom bol stotník Dr. Nábělek. 23. januára mala riadne valné zhromaždenie. 2. júna mala členskú schôdzu za účasti 50 členov. Prečítaný bol prejav prezidenta republiky reprezentantom Národných Gárd. Prejav mal veliteľ Dr. Nábělek.

Začiatkom roka 1938 bol starostom Michal Samuhel – člen Slovenskej ľudovej Strany. I. námestníkom starostu bol Ondrej Mojžiš – člen Komunistickej Strany a II. námestníkom starostu Dr. Ján Paulenda – člen Republikánskej Strany.

3. júna 1938 v mestskom kasíne zohral simultánku v Banskej Bystrici proti 30 hráčom šachový majster sveta Dr. A. Aljechin.

6. júna navštívilo Banskú Bystricu 12 študentov chemicko – chmelárskej školy z Petrovca, Juhooslávia.

9. júna prišli do Banskej Bystrice stredoškólcovia z Nového Targu v Poľsku v počte asi 60. Uvítal ich starosta Samuhel. O zoznamenie s našimi študentmi sa postaral profesor obchodnej akadémie A. Zauner, boli po-hostení v Národnom dome.

17. júna 1938 bola voľba starostu, 2 námestníkov, členov Mestskej rady a finančnej komisie. Zvolený starosta: Viliam Paulíny – bankový riaditeľ z agrárnej strany. (Nebol však dlho.) Opozícia opustila sieň a zvolila. I. námestník – Michal Samuhel, II. námestník – Čech Rudolf Bojsa.

21. júla na ceste po Slovensku navštívili Banskú Bystricu s profesormi rumunskí študenti v počte 45. Privítal ich starosta Michal Samuhel. Zapísali sa do Pamätnej knihy mesta.

25. augusta 1938 profesor Ján Krákora žiada o pridelenie domovského práva a o prijatie do zväzu mesta, na tom základe, že od roku 1924 stále býva v Banskej Bystrici. Narodil sa 20. apríla 1895 v Prahe. Je ženatý a má dve deti: Přemysl sa narodil 8. 3. 1928 v Banskej Bystrici a Ján 13. 5. 1929 tiež v Banskej Bystrici. Domovské právo má v Prahe. Ján Krákora bol prijatý podľa § 2 zákona 222 z roku 1896.

V zasadnutí zastupiteľského zboru dňa 25. augusta 1938 Ján Lukavský, vedúci notár, privítal nového starostu Viliama Paulínyho.

Zastupiteľský zbor navrhol postaviť pomník Dr. gen. M. R. Štefánika v parčíku poniže Národného domu.

Mestská rada na návrh Michala Samuhela rozhodla postaviť svojmu dlhoročnému mešťanostovi Júliusovi Csesznákovi, ktorý zomrel 12. apríla 1933, z príležitosti 5. výročia jeho smrti, pomník na evanjelickom cintoríne, kde menovaný odpočíva, nákladom 24. 000 korún. Pohronský hlásnik: „Maďarská provokácia“ ako dôsledok spojenia miestnej Hlinkovej ľudovej strany s Maďarmi a Csesznák nazýva „posledným maďarským starostom“. Mesto nemá peniaze pre Štefánika, ale na maďarského starostu má!

Pohronský hlásnik: „Každý miliónár nech postaví jeden dom, každý menší boháč jedno poschodie“.

V roku 1938 vychádzal týždenník Pohronský hlásnik, viedol ho Čech Bohumil Gründl profesor učiteľského ústavu, župný náčelník Sokola a Jozef Bersík redaktor, čechoslovácky.

Vychádzal tiež týždenník: „Naše noviny“, - smerovanie ľudácko – autonomistické. Mal ich pod palcom Monsignor František Mesík Vajda, generálny vikár.

4. septembra bola manifestácia roľníkov na námestí. Poslanec Petrovič kopol do slovenských nacionalistov. „Na Slovensku majú hovoriť po slovensky, po maďarsky, po nemecky a trebárs aj po turecky, len nie česky!“ Michal Samuhel v slávnostnej reči zdôraznil zjednotenie a zbratanie všetkých Slovákov s vylúčením rôznych politických strán a zlúčením všetkých v jedinu stranu, čo vyjadril slovami: „Jeden Boh, jeden národ, jedna strana slovenskej národnej jednoty.“ Po ňom prehovoril zástupca agrárnikov Viliam Furgyik, zástupca živnostníkov Andrej Strieš a za slovenskú národnú stranu učiteľka Nemsilová. Hymnou „Hej Slováci“ bola manifestácia skončená.

6. septembra uvítaný bol na Masarykovom námestí veliteľ VII. zboru divízy generál Bedřich Homola so svojím štábom.

Na zasadnutí zastupiteľského zboru 16. septembra 1938, člen sociálne demokratickej strany Rudolf Bojsa navrhol telegram prezidentovi ČSR ako lojalitu občianstva na obranu republiky. Na návrh člena HSLS Michala Samuhela, ktorý s členmi HSLS ako prejav nevôle odišiel zo zasadacej miestnosti, pozmenený bol telegram v slove „československého národa“ na „České-

ho a Slovenského národa“. Potom bol schválený a odoslaný.

6. október 1938 – pamätný štvrtok, - v Žiline bola vyhlásená autonómia Slovenska a menovaná prvá slovenská vláda na čele s Dr. Tisom. Ministrom vnútra je Dr. Sokol, školstva M. Černák, a pravosúdia Dr. Ďurčanský. Ďalší ministri: Teplanský a Lichner.

Výmerom Krajinského úradu zo dňa 12. októbra bol starosta Paulíny suspendovaný z úradu starostu a nariadené disciplinárne pokračovanie pre výtržníctvo (nevstal pri slovenskej hymne!)

Hlinkova Garda fungovala už i pred 6. októbrom 1938 a to ilegálne. Oficiálne bola založená večer 6. októbra 1938 a to Michalom Samuhelom, predsedom Národného výboru. Založenie bolo v Orlovni a prvá úradovňa bola v katolíckom spolku. Prvým miestnym veliteľom HG bol Dr. Jozef Turček a okresným veliteľom cvičiteľ – učiteľ Petrik.

Po 6. októbri 1938 zakladá sa tiež Hlinkova Mládež. Podľa iného zápisu organizovanie Hlinkovej mládeže začalo sa v decembri 1938. Boli poslané prípisov miestnym školám, v ktorých sa oznámil cieľ a program hnutia HM. Požiadani boli správcovia škôl o spoluprácu. Na podklade týchto obežníkov prihlásilo sa 683 chlapcov do HM. Miestnym veliteľom je Otto Anel. Prvé sídlo má v katolíckom tovarišskom spolku. Zápisničné bola zriadená v januári 1939.

V roku 1938 býva v Banskej Bystrici asi 600 českých rodín.

Dr. Jozef Tiso v roku 1938: Vodcom robotníctva od teraz nesmie byť ani Marx, ani Lenin, ale bude ním Kristus.

Slovensko a Banskú Bystricu 28. októbra 1938 navštívili zahraniční novinári v sprievode Alojza Faybika a Bercsenyiho z úradu propagandy, za:

Daily Mail - Mr. A Mrs. Izard,
Völkischer Beobachter - Dr. Golbach,
Corriere della Sera a Resto del Carline - Dr. Carlo Cinci,
Express Porany - Erdman,
United Press - Mr. Best,
Berliner Tagblatt, Neue Freie Presse a Die Zeit - p. Meier,
Radiojurnal Newyork - hlásateľka Betty Watson.

Od 22. - 30. októbra 1938 bola usporiadaná výstava loveckých trofejí z oblasti Banská Bystrica, Brezno a Zvolen, v miestnostiach kolkárenskej spoločnosti.

V znamení ducha nových pomerov rozpustený bol zastupiteľský zbor mesta výmerom krajinského úradu zo dňa 9. novembra 1938, tým padla aj funkcia mestskej rady, starostov a všetkých komisií. **Okresný úrad vymenoval za vládného komisára mesta Michala Samuhela, člena HSLS.**

Vládny komisár mesta Michal Samuhel 30. novembra 1938 pozmenil názov Masarykovho námestia na námestie Andreja Hlinku a Lazovnú ulicu na Rázusovu ulicu.

Autor knihy „Židovská otázka“ Jozef Bílik – Záhorský z Trnavy prednášal 10. decembra 1938 v evanjelickom spolku o židovskej otázke a s ňou súvisiacom komunizme. Prednášku si vypočulo hodne obecnstva, medzi nimi mnohí gardisti.

V decembri 1938 konal sa na podklade plagátovanej výzvy hromadný vstup do HG a v tejto dobe dosiahol počet prihlásených cca 1800.

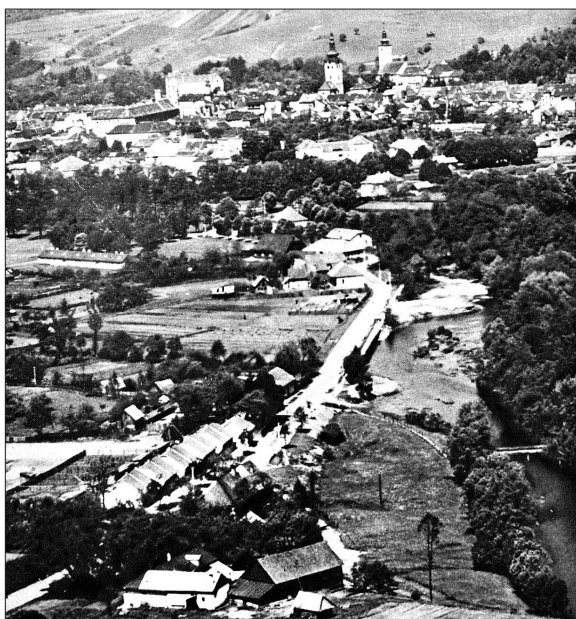
11. decembra 1938 navštívil Banskú Bystricu minister školstva Matúš Černák. Na Hlinkovom námestí hlásil sa mu oblastný veliteľ HG Ing. Szomolányi. Minister si prezrel 200 nastúpených gardistov. Minister Černák položil potom veniec na hrob bývalého podpredsedu strany Arnolda Boboka a na hrob básnika Martina Rázusa. Pri spoločnom obede v malej sieni Národného domu na podnet Michala Samuhela uctená bola pamiatka A. Hlinku povstaním.

Volby do slovenského snemu: 18. decembra 1938. Prvé voľby slovenského ľudu, ktoré konali sa aj u nás bez agitácie a politických schôdzok. Nebolo vidieť ten predvolebný boj rôznych politických strán. Veď hlasovalo sa áno, alebo nie.

Hlavný náčelník politického štábu HG Karol Murgaš prehovoril 23. decembra 1938 k bystrickým gardistom v katolíckom spolku. Oblastným veliteľom HG bol Ing. Szomolányi.

Na Vianoce 1938 zúčastnili sa miestni gardisti uvítania prezidenta Háchu v Ružomberku, ktorý sa prišiel pokloniť pamiatke Andreja Hlinku.

Michal Kiššimon

VOLBY - POLITIZOVANIE POVZNESIE NÁŠ NÁRODNÝ BLAHOBYT

V súvislosti s nedávnymi voľbami prinášame jednu z trebných humoristických čít **Jozefa Hobla (1869 – 1943)** zameranú na volebné obdobie, ktorú napísal pod čiaru do Hronských novín 9. októbra 1925. Vybrali sme ju v pôvodnom, dobovom znení z „Kaleidoskopických obrázkov zo stredného Slovenska“, ktoré súborne vyšli v roku 1926.

Budú voľby budú...

Znie to ako „Bude vojna, bude...“ a je to tiež trochu vojne podobné, ovšem s tým rozdielom, že vo volebnom zápase nepoužíva sa, ako vo vojne, moderných technických prostriedkov a ztraty na mŕtvych a ranených bývajú menovite na volebných schôdzkach nekresťanských strán, nepatrné.

V demokratickom štáte, kde vládá spočíva v rukách ľudu, ako ku príkladu u nás, javí sa chvályhodná snaha po racionálnom politickom vyškolení všetkých vážnych republikánskych občanov a občianek. Uznane najlepšou metódou k dosiahnutiu tohto krásneho cieľu sú časté voľby.

Rozoznávame rôzne druhy volieb, menovite: voľby manželiek, ktoré v častých prípadoch majú následky veľmi neblahé, voľby do rôznych spolkov, korporácií, obecných, okresných a župných zastupiteľstiev, do Národného zhromaždenia a do senátu. Bohužiaľ voľba rodičov nie je deťom ponechaná ani u nás, ačpráve máme zo všetkých štátov najdemokratickejšie a najširšie volebné právo. Najpopulárnejšie sú ovšem voľby obecné a do sborov zákonodarných. Voľby obecné zostávajú obyčajne len udalosťami miestnymi a pravidelne nikdy neotriasajú základmi štátu. Podobajú sa často len búrke v pohári vody.

Zato voľby do sborov zákonodarných sú podnikom veľkolepým, nervy otriasajúcim, nazapomenutelným.

V aranžovaní týchto historických udalostí dosiahli sme neobyčajnej dokonalosti a zahraniční chumajú s úžasom sa dívajú, čo my dokážeme. Ako armáda má rôzne druhy zbraní, tak národ má pre volebnú bitku rôzne politické strany. Čím je niektorý štát zpiatočnickejší, ako ku príkladu Anglia, lebo Amerika, má tým menej politických strán. Oproti smiešne

úbohým 3 politickým stranám anglickým, ukazuje nám mladý štát pyšne úctyhodné číslo 59 straniciek.

Chválaboju nie je ale týmto nepatrným číslom tento pozoruhodný politický vývoj ukončený. Tvoríme stále strany nové a nové a nie je ďaleká doba, keď ich budeme mať viac než všetky druhé národy dohromady.

Strany samospasiteľné sú našou špeciálnou československou výrobou. Politické strany asentujú si svojich politických príslušníkov tak, ako armáda. A ako táto má svoje doplňovacie okresy, tak strany majú svoje sekretariáty. Sekretár strany, je v našom politickom živote šaržou vysokou a ponevác cesta k tejto hodnosti nie je zrovna trnistou a činnosť sekretára je tak zvanou ľahšou prácou, rastú títo hodnostári, ako huby po daždi a nie je ďaleká doba, keď každý druhý človek bude v republike politickým tajomníkom. Bolo by dobre porozmýšľať zavčas na utvorenie tajomníckeho grémia a z ohľadu humanity tajomníckeho nálezinca, sirotienca a porodnice.

Zvlášť nadaní tajomníci kandidujú do sborov zákonodarných. Generálni tajomníci sú v modernej bitve šéfami generálneho štábu svojich strán, nad ktorými stoja už len politickí Napoleoni.

Bitvu samú, pripravujú harcovné oddiele volebných agitátorov, ktorí dlhší čas pred bitvou obchádzajú v húfoch lebo osamele všetky dediny, hľadajúc koho by pohtili. K tejto práci sa prepožičiavajú niekedy i ľudia inteligentní a celková činnosť volebných agitátorov má asi ten účinok, ako v skutočnej bitve záplava otravných plynov.

Najúčinnejšou volebnou municiou sú dôkladné sľuby a krásne heslá, na výberu kandidátov už tak ani nezáleží. Anglia mala len jedného Gladstona, my ich máme i v tej najmenšej dedine aspoň dvadsať!

Kto nerozumie ani svojmu vlastnému remeslu a poctivému občianskemu povolaniu, uplatní sa iste vo vede politickej.

Preto radím: Občania milej našej republiky, zanechajte svojich remesiel, roľníctva, umenia, vedy a postavte sa do služieb politiky. Nie práca a vedomosti, ale politizovanie povznesie náš národný blahobyť. A šťastie naše bude úplné, až národ náš sa bude skladať z 13 miliónov ministrov, poslancov, senátorov a politických tajomníkov.

Jozef Hobl (9. 10. 1925)

BANSKOBYSTRICKÝ OCHOTNÍCKY DIVADELNÝ A FILMOVÝ HEREC EUGEN STOLLMANN (1896 – 1970)

Dnes už len málokto z najstarších Banskobystričanov si môže pamätať na ochotníckeho divadelného a filmového herca Eugena Stollmanna. Ešte menej z nich sa môže pochváliť aj osobným stretnutím s týmto statným, holohlavým a veselým pánom, čo bolo vždy príjemným zážitkom.

Najstaršia generácia Banskobystričanov Eugena Stollmanna vníma najmä prostredníctvom divadla, v ktorom stvárnil množstvo divadelných postáv a neskôr bol aj divadelným režisérom. Bol jedným zo zakladateľov ochotníckeho divadelníctva v Banskej Bystrici. V rokoch 1926 – 1929 pôsobil v divadelnom súbore MO MS, v rokoch 1930 – 1935 bol hercom Mestského divadelného združenia v Banskej Bystrici, potom v rokoch 1935 – 1938 pôsobil v Prievidzi a napokon od roku 1945 sa opäť stal hercom Mestského divadelného združenia v Banskej Bystrici.

Eugen Stollmann nadobudol popularitu aj účinkovaním vo viacerých slovenských celovečerných filmoch. Bola to najmä propagačná veselohra *Kozie mlieko* z roku 1950, inšpirovaná dedinským životom v období kolektívizácie, v ktorej vynikajúco stvárnil postavu dedinského kulaka Omastu. Vo vedľajších úlohách si zahral aj v ďalších filmoch, akými boli: *Vlčie diery* (1948), *Pole neorané* (1953), *Čisté ruky* (1956), *Zemianska česť* (1957), *Šťastie príde v nedeľu* (1958) a *Skalní v ofsajde* (1960). Vo filme *Statočný zlodej* (1958), nakrútenom podľa Stodolovej drámy „Jožko Púčík a jeho kariéra“, hlavnú postavu Púčíka stvárnil Jozef Króner a Eugen Stollmann zas postavu jeho spoluväzňa Alojza Baránka.

Eugen Stollmann pochádzal z Banskobystrickej rodinnej vetvy Stollmannovcov. Narodil sa 31. augusta 1896 v Banskej Bystrici rodičom

Ľudovítovi Stollmannovi (1844 – 1912) a Karolíne, rodenej Kevečkovej (1853 – 1931). Otec bol kováčom na Huštáku neďaleko mosta cez Bystričku. V rodine bolo viac detí, z ktorých sa dospelosti dožili: Malvína (1875 – 1948) vydatá za evanjelického a. v. farára v Hronseku Daniela Paulínyho, Alexander (1878 – 1923), ktorý bol zlatníkom v Banskej Bystrici a Eugen (1896 – 1970) familiárne nazývaný „Genko“, ktorý sa stal finančným úradníkom v Banskej Bystrici.

Za prvej svetovej vojny bol Eugen Stollmann ťažko zranený vo Východných Karpatoch počas ofenzívy ruského generála Brusilova (1853 – 1926), v roku 1916. V ruskom zajatí sa vyliečil a v roku 1918 sa vrátil do rodného mesta. Tu sa oženil z Hedvígou, rodenou Hamačekovou, avšak toto manželstvo ostalo bezdetné. Dom v Katovej ulici, kde bývali sa dodnes zachoval. Pamätníci spomínali, že jeho sýty hlas pri speve na službách Božích v evanjelickom a. v. chráme bol neprehliadnuteľný. Zomrel vo veku nedožitých 74 rokov, 19. júla 1970 v Banskej Bystrici, čiže v tomto roku si pripomíname 50. výročie jeho úmrtia.

Hrob Eugena Stollmanna sa nenachádza nikde, pretože zrejme podľa vlastného prania jeho popol rozptýlil krstný syn Dezider Paulíny nad vodami Dunaja v Bratislave.

Banskú Bystricu mal nesmierne rád lebo s týmto mestom bol prakticky spojený celý jeho život. Treba veriť, že Eugenovi Stollmannovi ako jednému z niekdajších najvýznamnejších ochotníckych hercov a divadelných režisérov na Slovensku, zanedlho pribudne na priečelí domu v ktorom býval, alebo na neďalekej budove „Divadla z Pasáže“ pamätná tabuľa.

Andrej Stollmann & Július Burkovský

E. Stollmann vo filme *Kozie mlieko*

SLUŽOBNÝ A DISCIPLINÁRNY PORIADOK PRE ZAMESTNANCOV SLOVENSKEJ NÁRODNEJ BANKY

Pri študovaní starších bankových dokumentov sa mi dostal do rúk zaujímavý materiál z roku 1939, ktorý vydala Slovenská národná banka (centrálne banka štátu) pre svojich zamestnancov. Je ním **Služobný a disciplinárny poriadok**, ktorý presne definoval postup prijímania do služieb SNB, povinnosti zamestnancov, práva zamestnancov a zrušenie služobného pomeru. V prílohách sú uvedené požitkové stupnice pre úradníkov, úradníčky a zriadencov ako aj diéty a náhrady za cestovné trovy. Ďalej sú tu presne stanovené výmery dovolení pre jednotlivé skupiny zamestnancov podľa ich funkčného zaradenia. V závere príloh prvej časti je **Vzor prísahy** zamestnancov SNB, ktorý musel signovať každý novoprijatý zamestnanec.

V druhej časti je **Disciplinárny poriadok**. V 16 paragrafoch definuje exaktne postupy v prípade služobných pokleskov a trestných činov a ďalšie postupy banky v prípade disciplinárnych pokleskov. Sú tu uvedené pomerne prísne disciplinárne tresty, ktoré začínajú písomným napomenutím, cez preloženie až po výpoveď zo služby a prepustenie zo služby so zastavením všetkých požitkov a stratou všetkých penzijných nárokov.

Pri detailnejšom skúmaní tohto poriadku ma zaujali niektoré časti. Tak napríklad pre všetkých úradníkov a úradníčky trval pracovný čas 7,5 hod. denne, s výnimkou soboty, kedy to bolo 6 hodín. U zriadencov bol pracovný čas 8 hodín denne, v sobotu 6,5 hodín denne.

Osobné oddelenie banky mohlo pri častejších a dlhotrvajúcich chorobách dať zamestnanca vyšetriť bankovým alebo úradným lekárom.

V časti Chovanie sa v službe a mimo služby je napr. uvedené:

„Zamestnanci sú povinní, aby boli v službe voči svojim predstaveným poslušní bez odhovárania a aby voči nim a ostatným zamestnancom a obecenstvu dbali na pokojné, dôstojné a taktne chovanie. Zamestnanci sú povinní chovať sa vo svojom súkromnom živote bezúhonne, čestne, svojmu postaveniu primerane a najmä majú zariadiť svoju domácnosť tak, aby vystačili so svojimi príjmami.“ (koniec citácie).

V časti uzavretie manželstva sa uvádza, že každý, kto uzavrie manželstvo je povinný podať banke oznámenie. V oznámení sa uvádzajú údaje o mene, bydlisku a rodinnom stave mladuchy prípadne počet nezaopatrených detí. „Nižší úradníci a aspiranti sú povinní žiadať vopred o povolenie sobáša a preukázať dokladmi, že majú taký majetok

alebo stály dôchodok, či už vlastný alebo nevestin, ktorý podľa úsudku osobného oddelenia dostačí, aby žiadateľ založil a udržiaval domácnosť svojmu stavu primeranú.“ (koniec citácie).

V prípade vydaja úradníčiek bol postup nasledovný: „Keď sa vydá úradníčka zrušuje sa služobný pomer s jej strany, a to dňom uzavretia manželstva. Úradníčke, ktorá sa vydá, vyplatí sa výdavne vo výške stanovenej podľa penzijného poriadku, pokiaľ, pravda, má naň nárok.“ (koniec citácie).

Zamestnanci, vybraní na službu v SNB boli prijímaní ako úradnícki aspiranti alebo dočasní skontisti na skúšku. Na konci čakateľskej doby boli povinní zložiť skúšku spôsobilosti na službu v SNB. Podľa výsledku skúšok sa v posudku uviedlo, ako čakateľ dokázal za čakateľskej doby (spravidla 3 roky) vysporiadať sa so základnými otázkami banky a či bude úradnícky aspirant vymenovaný definitívnym úradníkom.

V oblasti služobných požitkov bola značná diverzita. Boli to požitky riadne a mimoriadne. K riadnym požitkom patrili: základné služné, trienálne prídavky, služobný odev zriadencov alebo relutum, funkčné a podobné prídavky, byt, svetlo, kurivo alebo bytné prídavky a prídavky na deti. K mimoriadnym požitkom patrili: príspevky na sťahovanie, diéty a iné príspevky.

V závere si dovoľím uviesť ešte jednu zaujímavú informáciu, ktorá definovala diéty a náhrady za cestovné trovy pre jednotlivé skupiny zamestnancov.

	Diéty Ks	Cestovné železničná trieda
členovia riaditeľstva, úradníci poverení zvláštnymi funkciami	100	I.
úradníci kategórie kontrolórov, vyšší úradníci a úradníčky	70	II.
podúradníci	60	II.
skontisti	45	III.
	40	III.

Poznámka: V závere uvádzaného materiálu sa nachádza nasledovný dovetok „Tento služobný a disciplinárny poriadok pre zamestnancov Slovenskej národnej banky bol schválený v zasadnutí vlády Slovenskej republiky dňa 21. 8. 1939 (preds. vl. č. 8.304/1939) s účinnosťou dňom založenia Slovenskej národnej banky. Jeho autentický výklad prináleží guvernérovi Slovenskej národnej banky. V Bratislave dňa 1. septembra 1939 Dr. Karvaš v. r. guvernér.“

Z vyššie uvedených informácií v rámci Slovenskej národnej banky vyplýva, že služobný a disciplinárny poriadok bol detailne vypracovaný a poskytoval zamestnancom mnohé istoty. Na druhej strane bol pre zamestnávateľa dostatočným prostriedkom na zabezpečenie stanovených úloh. Z odstupom času viac ako 80 rokov môžeme konštatovať, že mnohé otázky boli poplatné svojej dobe a sú prekonané. No i tak nazretie do histórie SNB je veľmi zaujímavým čítaním.

Jozef Kreutz

ČRIEPKY Z HISTÓRIE

Pred 600 rokmi v r. 1420

- do úradu mestského farára v Banskej Bystrici mal byť uvedený František, syn Mikuláša Barlu z druhého manželstva (potomkovia Detricha, jedného zo synov Mikuláša Sasa). Na zásah kráľa Žigmunda bol však v tejto funkcii potvrdený istý Melchior, syn Martina z Ostrihomu, hoci predtým panovník schválil i samotného Františka. Toho však potom odškodnili výnosným úradom ostrihomského kanonika, v ktorom je doložený už v r. 1422. V r. 1438 zastával aj funkciu šaštínskeho archidiakona.

Pred 500 rokmi v r. 1520

- richtárom Banskej Bystrice Matej Sneider
- do Banskej Bystrice prichádza biskup Demeter z Ostrihomu, aby vysvätil kostol vo Sv. Jakube, aj oltár vo Sv. Anne (možno kaplnku sv. Anny pri kostole sv. Alžbety) za úhradu 1 zlatý, 86 grajciarov

Pred 400 rokmi v r. 1620

- richtárom Banskej Bystrice Michal Nitsch
- 18.2. – bol za seniora evanj. cirkvi zvolený Ondrej Barthosovitz, farár zvolenský. Jeho seniorský honorár bol doplnený na 12 zl. ročne. Na snehe protestantských stavov v Banskej Bystrici pockený titulom *poeta laureatus* a povýšený do zemianskeho stavu.
- 31.5. – bol v Banskej Bystrici zvolený za uhorského kráľa Gabriel Bethlen, sedmohradské knieža a vodca uhorských stavov. Na zasadnutí sa zúčastnil „zimný“ český kráľ Fridrich, delegát Ferdinanda II. Okrem uhorských stavov sa zúčastnili aj zástupcovia českých, moravských a sliezskych stavov. Snemy v Bethlenovom dome zasadali potom aj v neskorších obdobiach.

- 31. júla zomiera náhle na Ľupčianskom hrade Gašpar Tríbel. Po ďalších náhlých úmrtiach Tríbelových zaťov Štefana Orlaya (od 2.2. 1614 manžel Rózy) a Gašpara Révaya (podozrenie z usmrtenia) a ich pochovaní obsadil ľstivo okolo sviatku sv. Martina Ľupčiansky zámok a celé okolie – 14 obcí Juraj Séci (v tomto čase umiera aj Séciho dcéra Magdaléna). Až dodatočne vyplatil Tríbelovým dcéram zálohovaný obnos 30 302 zlatých a 21 denárov za zámok a panstvo. V ďalších rokoch kolaboroval Séci s kráľom Ferdinandom i Bethlenom (príprava svadby vlastnej 13 ročnej dcéry Márie so Štefanom Bethlenom, synovcom Gabriela Bethlena – svadba sa konala až 30. 5. 1627) Juraj Séci bol pánom Ľupčianskeho hradu iba 5 rokov, v lete 1625, keď nocoval pri poľovačke v senníku, ho jeden zbrojnoš v sprievode dvoch sluhov zastrelil vo veku 47 rokov. Kto objednal vraždu a či boli vrahovia potrestaní, nie je známe.

Pred 300 rokmi v r. 1720

- richtárom Banskej Bystrice Ján Ferdinand Haas (Hirschberg)
- v Banskej Bystrici 337 domov, počet obyvateľov 2 651
- v Španej Doline - Mária Anna Osterreichová darovala po sobáši svoje svadobné šaty Panne Márii a malému Ježiškovi

Pred 200 rokmi v r. 1820

- richtárom Banskej Bystrice Pavol Rakšáni
- 31.3. sa v Krupine narodil Andrej Sládkovič (Braxatoris) † v 20.4. 1872 v Radvani
- 22.9. sa v Radvani narodil Ľudovít Babilon, evanjelický kňaz, národno-kultúrny pracovník, autor prvej kuchárskej knihy v slovenskom jazyku
- Anton Július Hiray odchádza z Banskej Bystrice za regenschori do farského kostola v Banskej Štiavnici, tu pôsobí ako komorský a mestský kapelník až do smrti Dušan Jarina

O PRVÝCH BANSKOBYSTRICKÝCH AKTIVISTOCH

Môže zveľaďovanie životného priestoru a ducha, umenie, kultúra, sociálne cítenie, ochrana prostredia pre život, ochrana prírody, fungovať aj vtedy, keď majú ľudia existenčné problémy? Keď sú choroby, hladomory, pohromy, vojny? Áno, môže, v minulosti nášho mesta máme o tom dôkazy. Nejde len o ojedinelé bohumilé činy bohatých mecenášov alebo presvedčených humanistov, ale aj o aktivity celých skupín, ktoré vznikali na podporu dobročinnosti a verejného blaha.

Tentokrát nebude reč o členoch banskobystričského Spolku milovníkov kvetín Hortensia z roku 1911, na „okrášlenie uličných obklokov a balkónov kvetinami, vzbudenie a udržiavanie záujmu obecnosti k tomu, a tým povzniesť okrášlenie mesta“, vedeného rekordným tridsať rokov slúžiacim richtárom, mešťanostom Júliusom Cesnakom a jeho manželkou. Nebude to ani o členoch Spolku ochrany prírody a proti týraniu zvierat, či Spolku pre ochranu prírody a okrášľovanie domova, založeného v roku 1927 stredoškolským profesorom Janom Roubalom, ktorý chránil prírodu, napríklad na Urpíne, či stromoradia na prvom bystrickom Korze (Námestie Štefana Moyses), alebo pri Kasárňach na Súdobnej (Skuteckého) ulici.

Príbeh prvých aktivistov sa odohrával ešte o 100 rokov skôr a najprv bol o ochotníckom divadle.

Ako píše pán Emil Jurkovich „O divadelníctve a starom divadle v Banskej Bystrici“, divadelníctvo v Bystrici fungovalo kedysi najprv ako predstavenia putovných komediantov, o ktorých sa Mestská rada niekedy pochvalne vyjadrovala ako o „putovných vznešených hosťoch“. Hrávali sa aj školské drámy. Divadelnými sálami boli verejné priestranstvá alebo súkromné priestory meštianskych domov vo veľkých „cimrách“ (do dvora), či „štubách“ (do ulice). Zaujímavým zvykom boli školské predstavenia raz ročne u pána richtára spolu s večerou platené z verejných peňazí. Za čias jezuitov sa hrali školské trojkráľové hry na biblické témy, Veľkonočné pašie, Betlehemske hry, tiež na témy zo svetových dejín a legend. Vstupné sa nevyberalo, išlo o dobromyseľné darcovstvo. Divákmi boli bohatí mešťania, aj chudobnejšia ľudová vrstva. Výťažok venovali napríklad na mestský Fond chudoby. Pre hercov bolo odmenou morálne víťazstvo, napríklad v roku r. 1742 sa písalo: „qui meriti fuissent accipere praemia, si quis ea suppeditasset (boli by si zaslúžili odmenu, keby ju bol niekto poskytol).“

V dobách rôznych pohrôm sa objavujú ochotníci, ktorí sa kvôli „zmierneniu začínajúcej núdze spolčujú a aj touto cestou chcú svojimi úšetrnými grošmi napomôcť ťažkému osudu nešťastníkov.“ Ich členmi sú dámy a páni z najuradenejších rodín mesta (1799). Konajú sa úspešné predstavenia a zbierajú peniaze na dobročinné účely.

Spolu úspechmi však prišli problémy, ako inak, o ľudskej závidlivosti, nevráživosti. Znechutení ochotníci oznámili Mestskej rade, že končia: „Rada prijala správu veľmi smutne, pretože doteraz s vynikajúcimi výsledkami podporovala inštitúcie ľudskej spolupatričnosti a veľmi prosila prítomných pánov, aby sa práve vďaka vytýčenému šľachetnému cieľu postavili proti neúprosným ohováraniam, a aby pobádali aj zaostávajúcích do ďalšej činnosti, vďaka ktorej dosiaľ získali nezameniteľné sympatie trizvejšej časti publika. Ale už sa tomu nedalo pomôcť. Dobrý súbor sa rozpadol.“

Všetko sa začalo znova v roku 1829 pod vedením baróna Antona Radvanského, hlavného notára Zvolenskej stolice a rytiera Františka de la Forta, vojenského komisára: „Opäť sa zrodil nadšenie a nasleduje ho taká činnosť, že jej niet páru. Veru, bolo potrebné toto povzbudenie a hlavne takto nazbierané peniaze, pretože rany 30-tich rokov sa hlboko vrezali do tela biedneho národa. Po prvej cholere nespočetné siroty oplakávali svojich otcov a matky, bolo im treba na šatočky na chlieb. Onedlho na to nastala bieda, ktorá poriadne preriedila rady inak početných žobrákov a nakoniec povodeň zničila Budín, Pešť a ešte mnohé zadunajské mesta. Každý natrčal ruku za chlebom, každý prosil o pomoc toho, ktorý bol osudom ušetrený. Ani naši chrabrí ochotníci

neostali pozadu a čoskoro získali za predstavenia 200 zlatých, ktoré poslali trpiacim povodňou. Palatín Jozef sa 4. 9. 1839 poďakoval vo veľmi srdečnom liste za ich dar.“

Spoločnosť aktivistov však rozhybala, zaktivizovala tiež iné oblasti mestského života, napríklad vznik Potravinárskeho družstva, či mestskej nemocnice a dojčenskej opatrovne. „Potom už nechcela pôsobiť len v oblasti charity, ale za svoj cieľ si vytýčila aj skrášlenie mesta“. Začalo sa hovoriť o mestskom parku a korze.

Ďalším činom bolo postavenie bystrického „dvorného divadla“, na dvore Radnice. „Kamenné divadlo“ pre 300 divákov bolo len o štyri roky mladšie ako budapeštianske. Začalo sa stavať 10. mája 1840, zaniklo po požari v roku 1908. Zriadené bolo z iniciatívy aktivistov za pomoci richtára Jozefa Glabitsa. Komora vtedy strážila všetky výdavky mesta: „Vyhúťali teda čosi iné. Nahlásili, že treba postaviť väzenské cely na radničnom dvore pre zadrancovaných zločincov, a keďže je veľa zbojníkov a zloduchov, tak treba veľa ciel pre týchto pánov. Za tieto prostriedky potom postavili jednu alebo dve cely, ale aj divadlo, a aby ne-

bolo veľmi na očiach, tak ho postavili na radničný dvor.“ Spočiatku aktivisti museli znášať výdavky na stavbu a zariadenie: „Divadlá iných miest sa stavajú z verejných príjmov, amortizačných pôžičiek, alebo lepšie za štátne peniaze. Staviteľia nášho divadla nepoznali takéto lacné finančné zdroje, ktoré vznikajú po článkoch v novinách, hlučných schôdzkach a tichej agitácii. Ale ich zdroj bol o to bohatší. Bol to patriotizmus, ochota prinášať obeť a túžba po dôstojnom kultúrnom stánku.“ Neskôr sa aktivisti dali úplne do služieb dobročinnosti, ešte predtým však vysadili stromy na Arpádovom (Mestský park) a Matejovom

Otláčok pečiatky spolku Hortensia

vom námestí (Mestský zámok).

Vznik Mestského parku pohla skupina našich bystrických nadšencov. Bolo vysadené topoľové stromoradie po obvode a niekoľko stromov vo vnútri pozemku.

Mestský zámok mal vtedy vodnú priekopu napojenú na mestský vodovod. V priekope slúžiacej na obranné účely chovali šľachtených kaprov: „z ktorých sa minulo najviac vždy na hostinách mestskej rady.“ O jej čistotu sa starali obyvatelia okolitých dedín, túto povinnosť však zanedbávali a voda zapáchala. Preto priekopu z hygienických dôvodov začali zasypať. Zostalo len jazierko na mieste, kde je dnes tržnica. V roku 1840 na naliehanie vojenského komisára Františka de la Forta jazierko zasypali. Zbúrané boli aj múry a hradný areál dostal približne takú podobu, v akej ho poznáme dnes. Na voľnej ploche vysadili stromy. Vznikla Promenáda, prvé banskobystričké „Korzo“ s lipovou alejou. Promenáda bola v 20. storočí premenená na Mestskú tržnicu.

Bolo toho ešte oveľa viac, čo chceli prví bystrickí aktivisti dokázať, ale ako to býva, prišli aj „doby politických pohybov“. Nie všetky ďalšie skutky aktérov tých čias sú z dnešného pohľadu hodnotené kladne (prístup Radvanského k tzv. panslávom). Mesto však nemôže zabúdať na dobré činy, ktoré hýbu životom mesta a vzťahmi v ňom, dokonca v tých najťažších časoch, krízach, pomocou umenia, kultúry a kultivujú verejné priestory i spolupatričnosť a solidaritu. Tvoria dušu nášho mesta.

V Banskej Bystrici dňa 15. februára 2020

Milan Lichý

Zdroje:

Imrich Nagy - Príbehy z minulosti Banskej Bystrice - Výber z tvorby Emila Jurkovicha (ŠVK, 1997)

Emil Jurkovich - Historické besednice (1910): O divadelníctve a starom divadle v Banskej Bystrici (ŠVK, 1997, preložil Imrich Nagy)

Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica na základe poverenia predstaviteľov mesta v rokoch 1896 – 1922 napísal Emil Jurkovich (Pribicek, 2005, preložil Imrich Nagy)

VAJANSKÝ MATUROVAL V BANSKEJ BYSTRICI

Vajanský, vlastným menom Svetozár Miloslav Hurban (1847 Hlboké – 1916 Martin) básnik, prozaik a dramatik, literárny kritik, bol výrazná osobnosť slovenského kultúrneho života na konci 19. a na začiatku 20. storočia. Ťažisko literárnej tvorby Svetozára Hurbana je vo veľkých spoločenských románoch Suchá ratolesť, Koreň a výhonky, Kotlín. Básnickou zbierkou Tatra a more otvoril novú cestu vo vývine slovenskej poézie.

Životopis a hlavne študentské roky sú späté aj s Banskou Bystricou. Po štúdiách v zahraničí, posledný rok svojich gymnaziálnych štúdií tu ukončil maturitnou skúškou na známom katolíckom gymnáziu. Banská Bystrica ešte žila v období matičného ovzdušia. Pod vplyvom banskobystrického biskupa a predsedu Matice slovenskej Štefana Moyses sa na gymnáziu vyučovalo aj v slovenskom jazyku. Začiatok školského roku 1866 – 1867 bol pre choleroú epidémiu preložený až na 1. november. Svetozár využíval voľné chvíle na samostatné štúdium najmä matematiky. Po večeroch navštevoval na radvanskej fare štúrovského básnika Andreja Sládkoviča. Z korešpondencie Svetozára sa

dozvedáme, že Sládkovič ho v septembri zbral na výlet do Ľubietovej. Zo Stendalsko-bystrického zápisníka (z rokov 1865-1867) vyplýva, že sa aktívne zapájal do činnosti gymnaziálneho slovenského samovzdelávacieho spolku (spolok mal viac ako 40 členov a predsedom bol profesor Emil Černý a mal veľké porozumenie zo strany riaditeľa gymnázia Martina Čulena).

Na maturitnú skúšku, ktorú zložil v júli 1867 si v liste otcovi spomína nasledovne: „Maturita sa konala s veľkou prísnosťou. Šiesti prepadli, piati prešli s otázkou. Ja som prešiel bez všetkej pochyby a bezotázčne. Vo fyzike výborne, v matematike trochu slabšie, ale pretože som mal vo fyzike matematický dôkaz, tak dobre. Tri dni od ôsmej do dvanástej a od druhej do siedmej nás mordovali. Už som ledva na nohách stál. K tomu ma trápil nepríjemný kašeľ a na druhý deň po matúre i hlavy bolenie... No ale je to už tam!“. Vajanský pokračoval potom v štúdiu na právnickej akadémii v Bratislave a štúdium práva dokončil v Budapešti. To je už ale iná kapitola.

Ivan Terem

ŠTUDENTSKE ROKY SVETozÁRA HURBANA – VAJANSKÉHO

Svetozár Hurban mal veľmi bohatý študentský život, veď okrem rodného Hlbokého navštevoval školy aj v Modre, Tešíne, gymnáziá v hornorakúskom Oberschutzene a ako štipendista v Pruskom Stendale. Do Banskej Bystrice nastúpil len do posledného ročníka. V katalógu Kráľovského vyššieho katolíckeho gymnázia má aj uvedené, že prišiel zo Stendalu, čo je evanjelické mestečko západne od Berlína.

V Banskej Bystrici už bol hodnotený ako „solventný“, bývajúcí u Karola Kysela (aj Kyszely, známy organár, evanjelik, ktorý s otcom Michalom postavil okolo 65 organov a bol aj členom mestskej rady). V jeho ročníku bolo 27 študentov. Z výročnej správy vieme aké predmety sa vyučovali v poslednom ročníku a ako sa mladý Hurban učil. Hodnotili sa **mravy** (príkladné, chválitebné, zákonom primerané, zákonom menej primerané a zákonom neprimerané), **pozornosť** (napnutá, dostatočná, menlivá a roztržitá), **usilovnosť** (neúnavná, dostatočná, popustná, malá a žiadna) a **pokroky v umeniach** (výtečné, výborné, dobré, dostatočné a nedostatočné). Klasifikácia bola v každom školskom roku za 1 a 2 semester (polrok) a výsledné hodnotenie, ktoré sa uvádzalo vo výročnej správe.

Svetozár mal mravy chválitebné, pozornosť napnutú, usilovnosť dostatočnú a vedomosti výtečné z náboženstva, jazyka latinského, slovenského a nemeckého, výborné z gréckeho jazyka, dobré z maďarského jazyka, dejepisu, matematiky a fyziky a dostatočné z filozofie. Na nepovinné predmety nechodil. V triednom katalógu bolo výsledné hodnotenie v latinskom jazyku, ale vo výročnej správe bolo hodnotenie rozpisané v maďarskom, slovenskom a nemeckom jazyku.

Na gymnáziu pôsobil aj Žiaci podporovací spolok, ktorý mal svojho predsedu, podpredsedu

a výborníkov. Príspevky dobrodincov išli na chod alumnea, kde sa stravovali chudobní žiaci. Výročné správy boli v maďarskom, slovenskom a nemeckom jazyku.

Zaujímavé bolo zistenie, čo dostávali za odmenu praemianti. Z cel-

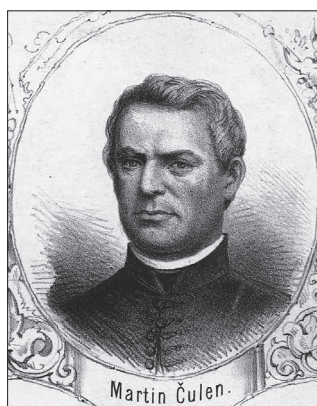
kového počtu odmenených študentov 30 dostalo slovenskú literatúru 17 študentov a to Sládkovičove spisy(6), Hollého spisy(6), Jančovičov slovník, Križkov slovník; 6 študentov finančný príspevok z rôznych základín, ostatní maďarské, alebo nemecké knihy.

Svetozár Hurban študoval v Banskej Bystrici v poslednom roku, pred prepustením skoro všetkých slovenských profesorov a potlačení snáh o zachovanie gymnázia takého, ako ho chcel mať biskup Štefan Moyses a aké nemohlo ostať, pretože bol rok 1867 – rok Rakúsko – Uhorského vyrovnania a jeho dôsledky.

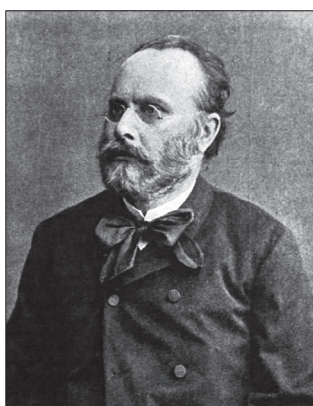
Slovenský jazyk učil Svetozára Hurbana Emil Černý, ktorý sa ako vdovec s tromi maličkými dcérami presťahoval do Moskvy a stal sa v Rusku významným filológom, autorom učebníc. Florián Červen ho učil dejepis a jazyk maďarský, ten bol preložený do Bratislavy, matematiku dr. Ján Klamárik (slovenský odrodilec), ktorý sa stal od budúceho školského roku 1867/68 riaditeľom gymnázia, latinský a nemecký jazyk ho učil Jozef Loos, ktorý ako jediný riadny profesor z pôvodného profesorského zboru zostal v Bystrici. Fyziku ho učil Jozef Szakmáry a grécky jazyk Július Schlott.

Hoci pôvodný národne cítiaci profesorský zbor bol rozprášený, gymnázium si aj v ďalšom období za účinkovania iných profesorov zachovalo vysokú úroveň požiadaviek na študentov, čoho dôkazom bol veľký záujem zo strany verejnosti a mnoho významných ľudí, ktorí študovali na tomto gymnáziu.

Eva Furdiková

Národne orientovaný riaditeľ gymnázia Martin Čulen

Ján Klamárik, riaditeľ gymnázia, neskoršie školský inšpektor

Kráľovské katolícke gymnázium v Banskej Bystrici

PO STOPÁCH SLÁDKOVIČA

Tento článok venujeme 200. výročiu narodenia neprehliadnuteľného predstaviteľa slovenského literárneho romantizmu, Alexandra Braxatorisa Sládkoviča, ktoré si tento rok pripomínáme (*31.marec 1820-+20.apríl 1872). Chceme ním upozorniť na miesta vzniku jeho vrcholného diela - oslavnej básni MARÍNA, ktoré sa bezprostredne týkajú blízkeho okolia nášho mesta. Skloňme sa v tichej úcte nie len k jeho tvorbe, ale aj schopnosti vyjadriť city k žene, snád' tým najkrajším spôsobom aký len môže byť.

Začalo to nevinným pátraním po starých, zákonom chránených stromoch na území Banskej Bystrice. Brázdila som kamenné aj virtuálne ulice nášho mesta a vtedy som sa dozvedela o dvoch významných lipách, ktoré odštartovali moje ďalšie blúdenie.

Obe súvisia s veľikánom slovenského romantizmu - Andrejom Breaxatorisom Sládkovičom.

Tá prvá stojí v záhlaví jeho hrobu na radvanskom evanjelickom cintoríne, kde je Sládkovič spolu so svojou manželkou Antóniou Júliou pochovaný. Dnes majestátna košatá lipa veľkolistá bola vysadená v deň prvého výročia Sládkovičovho úmrtia, podľa rozhodnutia valného zhromaždenia Matice Slovenskej (1873), jeho oddaným priateľom Jánom Bottom. Obvod jej kmeňa činí 350 cm, vysoká je 25 m a priemer koruny dosahuje cirka 16 m. Naozaj úctyhodný starý strom, ktorý tam stojí už 147 rokov. Podľa odborníkov (J. Burkovský) je jeho vek ale odhadovaný na cirka 150 rokov.

Neďaleko cintorína, v blízkosti kaštieľa Radvanskovcov som našla druhú statnú lipu spojenú s Andrejom Sládkovičom. Rastie v areáli evanjelickej fary, na ktorej Sládkovič pôsobil ako evanjelický farár.

Zasadil ju priamo on pri narodení svojho syna Martina Metoda Braxatorisa-Sládkoviča, ktorý ako jediný z jeho detí, zdedil po ňom aj básnický talent.

Lipa bola zasadená jednak na počesť synovho narodenia a jednak na počesť tisícročia príchodu vierozvestcov Cyrila a Metoda na Slovensko. Po jednom z vierozvestcov dostal dokonca Martin svoje druhé meno. Prvé uctievalo Martina Luthera.

Pátrajúc po všetkých informáciách, ktoré súviseli s mojimi pochôdkami a ktoré nás v škole, v období normalizácie neučili, z dôvodu prenosu zásluh vzdelanosti akéhokoľvek druhu z cirkevných a šľachtických kruhov na najnižšiu robotnícku a roľnícku triedu, som sa dostala k ďalším pre mňa zaujímavým informáciám, pretože súviseli priamo s mestečkom Sliač, odkiaľ z polovice pochádzam. Takže motivácia veľmi silná. A tak som sa vybrala rovno tam. Začala som na pravej strane Hrona, v sliačskej časti Hájniky.

Kedysi dávno, keď ešte Hájniky nepatrili pod Sliač, tam v nevelkom ranorenesančnom poľovníckom kaštieli, neďaleko kostola sv. Mikuláša, bývala významná sliačska zemanská rodina Bezeghovcov, u ktorej Andrej Sládkovič po svojich štúdiách v Halle pôsobil ako vychovávateľ.

Hájnický kaštieľ bolo ich najstaršie sídlo, ktoré vlastnili až do roku 1913. Na to prešiel kaštieľ do vlastníctva veľkostatkára Dezső Wattaya, prvého manžela Berty, rod. Bezeghovej. V roku 1918 ho od neho kúpil Gustav Mikler a v roku 1921 sa jeho vlastníkom stal Pavel Belička spolu s manželkou Annou, rodenou Gondovou, ktorí by podľa všetkého mali byť vlastníčkami dodnes.

Kaštieľ Bezeghovcov z prvej polovice 16. storočia je jeden z mála zachovaných kaštieľov v regióne Pohronia a zároveň, jeden z najstarších na Slovensku. Pôvodne bol obklopený vodnou priekopou, napúšťanou len v čase nebezpečenstva. V 17. stor. bola v jeho okolí vysadená okrasná záhrada. Aj dnes môžete v jeho bezprostrednej blízkosti vidieť pekné

stromové a kríkové kreácie.

V súčasnosti je kaštieľ učupený medzi výstavbou rodinných domov, má krásne zrekonštruovanú fasádu, no interiéry nie sú prístupné verejnosti.

Na priečelí kaštieľa je umiestnená pamätná tabuľa na pamiatku Andreja Sládkoviča, s jeho podobizňou a textom:

*Čo keď sa puk ten vo kvet rozvíje,
Svety nám závidieť budú.*

Tu napísal v roku 1846 Andrej Sládkovič Marínu.

Neexistujú však žiadne záznamy, ktoré by potvrdzovali, že to bolo práve v kaštieli v Hájnike, pretože tu Sládkovič nebýval, tu bývalo panstvo. Možno je tým na pamätnej tabuli jednoducho mienený Sliač, aj keď v dočasných časoch boli Hájniky ešte samostatnou dedinkou.

Sládkovič bol ubytovaný v Rybároch (vtedy tiež samostatnej dedinka), na opačnej strane Hrona, v rybárskej kúrii, patriacej jednej vetve rodiny Bezeghovcov. Kúria pochádza z roku 1701. Neskôr v nej bola zriadená kachliareň s až 200 (!) zamestnancami. Kachle v nej vyrobené boli veľmi kvalitné a vyvážali sa do celej Európy. Na priečelí budovy sa taktiež ako v prípade hájnického kaštieľa, nachádza pamätná tabuľa viažúca sa k pobytu nášho veľkého básnika.

Mlyn na Sihoti

Hrob A. Sládkoviča a jeho manželky

Kúria Bezeghovcov s pamätnou tabuľou

Kaštieľ Bezeghovcov

V blízkosti kúrie, ďalej pozdĺž toku Hrona, stával na Sihoti mlyn, v ktorom sa mlelo ešte v čase detstva mojej mamy. Dnes ostala z mlynu len chátrajúca ťažko identifikovateľná ruina, ktorá môže svojou chátrajúcou podobou smelo konkurovať aj už takmer úplne rozpadnutému kaštielu Barczyovcov v Radvani.

Do bezprostrednej blízkosti rozpadnutého mlyna je z bezpečnostných dôvodov vstup zakázaný. Celý areál je zarastený stromami, lianami, prhľavou a náletovou zeleňou.

A práve v jeho blízkosti, ako sa historici domnievajú, pravdepodobne uzrela svetlo sveta oslavná báseň Marína. Dá sa predpokladať, že okolie kúrie, i bezprostredné okolie mlyna so samotným náhonom mlynskeho kola (náhon sa tiahol od priestoru súčasného futbalového ihriska, kde vodu z rieky odrazili, až do časti Sihot, k mlynu), a okolie bývalého ramena Malý Hron, boli miesta, kadiaľ chodieval Sládkovič so svojimi zverenkyňami. Je možné, že tu aj často sedával a strážil hrajúce sa deti, zverené do jeho opaty. Mimochodom, ich krstnou mamou bola matka Adély Ostrolúčkej.

Kde inde by mohla tak romantická duša písať básne, v očarení malebných zákutí rieky Hron, podobne ako som nimi bola očarená aj ja? Nakoniec, miestni obyvatelia si stále ukazujú miesto, kde vraj Sládkovič sedával a písal - práve pozdĺž niekdajšieho, dnes už neexistujúceho ramena Malého Hrona, v tieni vrby, jelše a voňavej lipy.

A tak raz ticho tečúci, inokedy sa búrlivo vylievajúci Hron zo svojho koryta, dnes stále so šumiacimi jelšami lemujúcimi breh rieky po oboch stranách, mohol naozaj vzbudzovať v Sládkovičovej krehkej romantickej duši inšpiráciu k vytvoreniu svojich básňových skvostov, pisaných, ako ináč, štúrovskou spisovnou slovenčinou. Práve do tohto obdobia svojej služby u Bezeghovcov, je datovaný vznik básní Marína aj Detvan.

Krásne zákutia dodnes evokujú bolestnú spomienku veľkého básnika na hlbokú lásku k Maríne Pišlovej, pochádzajúcej z rodiny remeselníkov a ťažiarov, a ktorej bratov Sládkovič v poslednom ročníku lýcea doučoval. Ich vzájomná čistá láska nenašla naplnenia (no ostala zapísaná v dejinách) z finančno majetkových dôvodov. Sládkovičova romantická duša, odhodlanie za národ i štúdijné úspechy, neboli dostačujúcim dôvodom pre Maríninu matku. Tá našla pre svoju dcéru lepošieho ženicha.

Počas štúdií v Halle síce Sládkovič ešte udržiaval s Marínou korešpondenčný styk, dozvedel sa však postupne v ňom o Maríninej chystanej svadbe s medovníkárkom Jurajom Geržom. Oddaný Sládkovič nemohol stáť v ceste Maríninej budúcnosti, naplánovanej jej matkou, a tak po ukončení svojich teologických štúdií odišiel práve do Rybár. A tam, liečiac si srdce z nešťastnej lásky (už vtedy sa na Sliači liečili srdiečka!) a pracujúc u rodiny Bezeghovcov napísal (1846) pre Marínu Pišlovú jedno z najkrajších diel slovenskej ľúbostnej poézie - báseň Marína.

Aj priamo v Kúpeľoch-Sliač, pri hoteli Palace, stojí na pamiatku jeho lásky, socha milovanej Maríny.

Andrej Sládkovič

Mária Pišlová - Marína

Potom som sa vybrala do neďalekého Hronseku, kedysi nazývanom Garansek. Tam v roku 1847, po ukončení vychovávateľskej činnosti, bol Andrej Sládkovič vysvätený za kňaza a zároveň uzatvoril manželstvo s hronseckou devou Antóniou Júliou Sekovičovou.

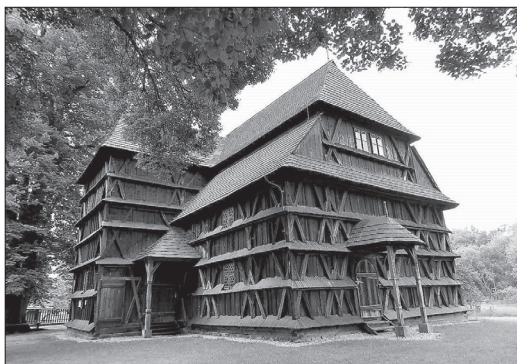
Sládkovič uzavrel manželstvo v hronseckom drevenom artikulárnom kostole, jedinom zachovalom svojho druhu vo zvolenskej stolici, o ktorom sa už v Bystrickom Permone písalo v minulosti (BP 4/2004, s.4).

Na blízkej fare bola tiež zložená jedna z našich národných piesní so Sládkovičovým textom. *Hojže, bože, jak to bolí...*

Nedá mi nezmeniť sa, že pri vysviacke spomínaného kostola, boli na nádvorí vysadené lipy (lebo stromami moje dobrodružstvo práve začalo...), ktoré tam stoja dodnes a svojimi mohutnými korunami tvoria nad kostolom ochranný smaragdový baldachýn.

Ako evanjelický farár pôsobil Sládkovič najprv v Hrochoti a v roku 1856 sa stal farárom v Radvani nad Hronom, kde svoj život v roku 1872 aj dožil.

Veľký básnik tak spojil duchovne svojou tvorbou všetky krásne zákutia okolia nášho medeného mesta. Od Radvane, v minulosti

Drevený kostol v Hronseku

Lipy vysadené pri vysviacke hronseckého kostola

Socha Maríny pri hoteli Palace

významného mestečka, dnes pripojeného už k Banskej Bystrici, cez pôvabnú dedinku Hronsek s dvoma (!) kaštieľmi a neprekonateľným dreveným kostolom zapísaným do svetového dedičstva UNESCO, až po Sliač, v minulosti významné kúpeľné mestečko európskeho významu, ktorého časť Rybáre, svojimi malebnými scenériami lužného brehu Hrona, poskytli inšpiráciu láskou zmiatanému srdcu mladého básnika a tak sa zapísali do dejín.

O Sládkovičovi sa toho dá napísať veľa. Ja som sa, ako poetka, obmedzila na malebné prostredie, ktoré sformovalo klenot slovenského literárneho romantizmu - báseň Marína.

Prechádzajúc týmito miestami, po ktorých viedli jeho kroky, máme byť na čo hrdí...

Anna Havlíčková

Zdroje:

- archív mesta Sliač
- hlavná stránka mesta Sliač
- E. Furdíková: Pred 150 rokmi sa narodil Martin Metod Braxatoris-Sládkovičov (in: Bystrický Permon 1/2013, s.9)
- E. Furdíková: Príspevok ku genealógii Braxatorisovcov (in: GENEALOGICKO-HERALDICKÝ HLAS, 17/2007, číslo 1.)
- Andrej Sládkovič, život a dielo v dokumentoch (Ed. Cyril Kraus, Martin Osveta 1980)
- kol.: Osobnosti mesta Banskej Bystrice 1. (Raduana 2013)
- kol.: Kto bol kto v histórii Banskej Bystrice 1255-2000 (ŠVK, Banská Bystrica 2002)
- J. Kalinčiak: Rozpomienky na Andreja Sládkoviča (in: O literatúre a ľudoch; Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1965)
- www.hnporadna.hnonline.sk/civilizacia/329996-sladkovic-v-ruinach

PODPLUKOVNÍK FRANTIŠEK URBAN

1. časť

Osudy tohto pre širokú verejnosť nie veľmi, alebo vôbec nie známeho dôstojníka generálneho štábu, ktorého život bol viackrát významne spätý s mestom pod Urpínom a pohnutými udalosťami v dobe protifašistického odboja, sú zachytené v knihe spomienok, ktoré literárne spracované vyšli pod názvom *Môj osud – dlhá cesta domov* v r. 2012. S láskavým dovolením dcéry F. Urbana, ktorej knihu venoval, chcem jeho osud priblížiť našim čitateľom.

František Urban sa narodil r. 1902 v Litvli v rodine daňového úradníka. Po absolvovaní ľudovej školy a gymnázia študoval na Vojenskej akadémii v Hraniciach na Morave. V hodnosti poručíka nastúpil potom k Pešiemu pluku 43 v Brne. V apríli 1929 ho povýšili na nadporučíka a v septembri odvelili k Pešiemu pluku 26 na Slovensko, k II. pešiemu práporu dislokovanému v Krupine. Nakrátko bol presunutý do Zvolena ako inštruktor poddôstojníckej školy pri III. pešom prápore. Na rozkaz divízneho generála Eduarda Kadleca ho preložili k veliteľskému pluku do **Banskej Bystrice**. Koncom marca 1930 už bol v Mestských peších kasárňach v našom meste. Rok bol veliteľom čaty, potom sa stal druhým pobočníkom veliteľa pluku. Dúfal, že v tejto pozícii si zvýši odborné znalosti a bude sa môcť uchádzať o súhlas k prihláske na prijímacie skúšky na Válečnú školu v Prahe, ktorá pripravovala dôstojníkov generálneho štábu.

František Urban bol ubytovaný v budove YMCA v Národnej ulici odkiaľ mal dobrý výhľad na budovu dievčenského gymnázia s internátom, čo sa mu stalo osudným. Tu sa zoznámil so svojou budúcou manželkou oktávankou Elenou. Ku začiatku spoločnej cesty životom však viedla ešte dlhá cesta. Nádejný ženich chcel študovať v Prahe na Válečnej škole a budúca nevesta tiež mierila za vzdelaním do Paríža na Sorbonu i do Viedne. Podmienky prijatia na Válečnú školu v Prahe boli veľmi prísne. Uchádzač musel byť absolventom vojenskej akadémie, mať výbornú, alebo veľmi dobrú kvalifikáciu, hodnosť najmenej nadporučíka, mať najmenej 27 a nie viac ako 36 rokov, ovládať francúzsky a jeden menšinový jazyk, získať osobitné odporúčanie veliteľa pluku, byť politicky spoľahlivý a absolútne zdravý. Okrem toho musel uchádzač absolvovať jednoročnú prípravku, ktorú organizovalo každé zemské vojenské veliteľstvo. Príprava sa konala externe, popri práci v pluku. Prijímacie skúšky formou súťaže trvali celý rok a boli anonymné. Z prihlásených 150 uchádzačov mohlo byť prijatých do ročníka len 25. Niekoľkí vypadli pre zdravotné problémy, ďalší v prvom kole, v poslednom kole ostalo 39 a medzi tými, ktorí boli medzi prijatými, bol aj František Urban. Na jar 1932 zmaturovala v triede profesora Kálala s vyznamenaním aj budúca nevesta, členka folklórneho súboru, s ktorým viackrát navštívila Francúzsko. F.Urban pred začiatkom štúdia v Prahe chcel požiadať o ruku Eleny jej rodičov v Dúbrave (Hronská Dúbrava). Ako dôstojník sa nemohol oženiť bez súhlasu príslušnej vojenskej vrchnosti. Nebol si istý, či jednu z podmienok súhlasného stanoviska bude môcť splniť. Povolenie k sobášu vydávalo dôstojníkom zbraní príslušné zemské veliteľstvo a dôstojníkom generálneho štábu Ministerstvo národnej obrany. Pre obe skupiny boli stanovené nasledovné podmienky: vek 28 rokov, politická spoľahlivosť snúbenice, minimálne stredoškolské vzdelanie snúbenice a vysvedčenie o jej zdravotnom stave. Pre dôstojníkov zbraní bola stanovená kaucia (veno snúbenice) 50 000 Kčs, nábytok do dvojizbového bytu a výbava. Pre dôstojníkov generálneho štábu to bolo 100 000 Kčs, nábytok do trojizbového bytu a výbava. F. Urban nevedel nič o majetkových pomeroch Eleniných rodičov, ale po jej uistení, že si s tým nemá lámať hlavu sa odhodlal tento krok urobiť a požiadal rodičov Eleny o jej ruku.

Počas štúdia v prvom ročníku na Válečnej škole v **Prahe** musel prejsť F. Urban ako budúci člen generálneho štábu armády učilišťami všetkých zložiek armády a to delostreleckého, ženijného, železničného, jazdeckého, leteckého, telegrafického, automobilového, v Mostovom prápore v Bratislave a vo Vojenskom zemeписnom ústave v Prahe. Aj ďalšie ročníky boli veľmi náročné za pravidelného skúšania, častých „prepadoviek“ nielen z teoretických vedomostí, ale aj praktických v poľných podmienkach. Hlavné štátne skúšky prebehli v teréne pod Sítom, ostatné v Prahe a ešte ho čakala trojtyždňová dizertačná taktická práca v pohraničí. Absolventi boli vyradení 25. júna 1935.

Súhlas so sobášom od MNO (po preukázaní kaucie, čo bola vkladná knižka na 100 000 Kčs) F. Urban dostal, a tak sa mohol oženiť. Sobáš mal byť v evanjelickom kostole na Ostrej Lúke, ale pre zlé cesty bol vo Zvolene. 28. septembra 1935 ich zosobášil farár z Ostrej Lúky Miloslav Kašuba.

Po ukončení školy si musel F. Urban zvoliť služobné zaradenie od 1. októbra. Z vypísaných miest u vyšších veliteľstiev si mohol vybrať posádku. Jeho voľba padla na Košice, čo sa mu aj podarilo. Košice boli sídlom zemského veliteľstva, VI. zboru, 11. divízie, 4. jazdeckej brigády a ďalších jednotiek. František Urban sa stal v Košiciach prednostom 2. oddelenia (spravodajské). Každý absolvent Vysoké školy válečnej však mohol viesť ktorékoľvek oddelenie (organizačné,

spravodajské, operačné, materiálne), pretože však spravodajské oddelenie vykonávalo aj protišpiónážnu činnosť museli dôstojníci gen. štábu 2. oddelenia ovládať cudzie jazyky, mať bezúhonnú minulosť a museli absolvovať špeciálny kurz. Pod spravodajské oddelenie patrili kartotéka, fotografická a chemická laboratórium, šifrovacie a dešifrovacie pododdelenie s ďalekopismi, pododdelenie defenzívneho a operačno-ofenzívneho spravodajstva, justičné pododdelenie, pomocná kancelária, dve osobné autá a dva osobné jazdecké kone. Personál tvorilo 15 ľudí. Oblasť činnosti spravodajského oddelenia zahŕňovala územie od Štrbského Plesa po východné hranice a celú Podkarpatskú Rus. Pre významnosť tohto oddelenia, ktoré malo rozsiahle vybavenie a právomoci i v ochrane štátnych hraníc podliehalo priamo 2. oddeleniu hlavnému štábu v Prahe.

Už v r.1936 sa v spravodajskej oblasti F. Urbana objavila tzv. dialková špiónáž riadená z Nemecka. Občania nemeckej národnosti severovýchodného Slovenska sympatizovali s Hitlerom a podporovali špiónáž zo strany Nemecka a aj sa na nej osobne podieľali. Keď sa Hitler dostal k moci, začala nemecká menšina organizovaná v Sudetonemeckej a Karpatskonemeckej strane hlasnejšie prejavovať svoje požiadavky a zintenzívnila sa aj dialková špiónáž hlavne v oblasti Vysokých Tatier, Kežmarku a Spišskej Novej Vsi. 2. spravodajské oddelenie muselo na základe tajného príkazu

z hlavného štábu zintenzívniť svoju činnosť. Išlo vlastne o zá-kulisnú vojnu, aj keď bol hlboký mier. Nápadne sa zvýšil počet nemeckých turistov. Väčšinu tvorili pravdepodobne dôstojníci nemeckého Wehrmachtu, ktorí nenápadne v civile zisťovali stav ciest, železničných tratí, nosnosť mostov, morálku obyvateľstva, ubytovacie kapacity, zásobovacie zdroje a ich potenciál, rozmiestnenie priemyselných objektov, možné pristávacie plochy a nadväzovali kontakty s civilnými osobami, vytvárali sieť rezidentov, zisťovali nálady medzi príslušníkmi čs. armády, dislokáciu vojenských jednotiek, kapacity muničných a zásobovacích skladov, snažili sa získať mapy a iné dokumenty. Koniec roka 1937 prežili národy Československa v atmosfére „nič netušenia“. Hoci noviny informovali o nacistickom besnení v Nemecku, skoro každý vrátane vlády si myslel, že ich sa to ešte bezprostredne netýka. Ďalší rok však ukázal, že to bolo len „ticho pred búrkou“. Požiadavky

nemeckej menšiny sa stále stupňovali, bolo jasné, že im ide o pripojenie okrajových území s nemeckou menšinou k Ríši. Napätie silnelo a vypukli aj prvé ozbrojené zrážky. Príslušníci nemeckej menšiny boli vyzbrojovaní zbraňami pašovanými z Nemecka.

Po incidentoch na severe začali objavovať incidenty aj na južnej hranici s hortyovským Maďarskom. Cieľom maďarských výbojných skupín boli bombové útoky na vojenské i verejné budovy, ničenie železničnej i cestnej infraštruktúry, decimovanie domáceho obyvateľstva. Ich záškodnícka činnosť vyústila často do ozbrojených zrážok s jednotkami Čs. armády, Stráže obrany štátu a Finančnej stráže, aj so stratami na životoch. Prípravu a výcvik týchto skupín viedli maďarskí elitní dôstojníci. Intenzita maďarských vpádov sa stala hroziavou, zákroky čs. vlády a demarše adresované maďarskej vláde v Budapešti nepomáhali, preto bola v máji 1938 vyhlásená čiastočná mobilizácia. Vláda povolala do zbrane jeden ročník záložníkov a príslušníkov technických a špeciálnych oddielov. Potom načas ustala infiltrácia maďarských teroristických bánd na naše územie, situácia sa upokojila a bola vyhlásená demobilizácia. Zakrátko sa však výpady teroristických bánd cez naše hranice obnovili, hlavne na Podkarpatskej Rusi. Preto vláda rozhodla, aby všetky jednotky dislokované na jej území boli doplnené na vojnové počty. Čs. armáda bola dobre vyzbrojená, vycvičená a odhodlaná bojovať a brániť vlasť za každú cenu. Mnichovský diktát, ktorý zakrátko nasledoval, vnímali príslušníci armády ako zradu zo zbabelosti a nezodpovednosti. V kritickom čase pred rozhodnutím vlády, či diktát prijme, sedel F. Urban vo svojej kancelárii s veliteľom VI. zboru divíznym generálom Ondřejom Mézlom a ďalší dôstojníci a s napätím čakali na dve slová – boj, alebo kapitulácia. Keď sa dozvedeli, že vláda kapitulovala, „bolo to ako úder blesku do našich sŕdc“. Podpísanie Mnichovskej dohody vyvolalo v celom Československu hlbokú depresiu a situáciu skomplikovala požiadavka slovenskej autonómie. Korektúry hraničných oblastí si vyžadovali veľké úsilie na dosiahnutie akej-takej životaschopnej hranice. Závažné spory nastali pri určovaní hraníc s Maďarskom, ktoré malo neúnosné požiadavky a neprestalo s teroristickými výpadmi ani po stanovení demarkačnej čiary.

Z území, ktoré pripadli Nemecku a Maďarsku bolo treba evakuovať všetky ozbrojené zložky a nebolo ešte jasné, či Košice ostanú súčasťou republiky, alebo pripadnú Maďarsku. Hitler chcel najprv ponechať Košice v rámci oklieštenej republiky. V tejto veci dlho vyjednával predseda slovenskej autonómnej vlády dr. Jozef Tiso, ktorému na príkaz hlavného štábu armády bol F. Urban k dispozícii pre uskutočňovanie rozhovorov vo veci ohľadne Košíc. Napokon vo Viedenskom paláci Belveder 2. novembra 1938 Nemecko a Taliansko rozhodli bez účasti Francúzska a Veľkej Británie, že Košice pripadnú spolu s rozsiahlym územím Maďarsku (Viedenská arbitráž). Odovzdanie Košíc Maďarskej strane bolo stanovené na začiatok r. 1939. Nie všetkým obyvateľom sa z technických

príčin podarila evakuácia, ale Maďari sa zaviazali, že sa uzamknutých bytov nedotknú a že evakuácia sa môže ukončiť aj po odovzdaní Košíc. Opak však bol pravdou. Keď maďarskí vojaci vpochodovali do Košíc vrhli sa na opustené byty a vyrabovali ich. Manželka F. Urbana s malou dcérkou odišla k rodičom do Dúbravy a nábytok sa včas podarilo presťahovať k jej sestre do Prešova.

VI. armádny zbor bol z Košíc evakuovaný do Spišskej Novej Vsi. Vzápätí na to bol 14. marca 1939 vyhlásený Slovenský štát, o deň neskôr Hitler obsadil Čechy a Moravu a 16. marca z nich vytvoril Protektorát Čechy a Morava. Situácia sa zmenila. Na Slovensku zavládli heslá podporované Hlinkovou stranou „Česi von, Česi peši do Prahy“. Po 21 rokoch spolujitia prekvapilo nenávisťné ovzdušie obyvateľov českej národnosti, osobitne dôstojníkov armády, ktorí boli vychovaní v duchu Masarykovských ideí a ťažko znášali rozpad nielen republiky, ale aj dobre vycvičenej a silnej armády. Veľa českých rodín čakalo na evakuáciu do Protektorátu. Aj z armády muselo odísť mnoho dôstojníkov, z ktorých po príchode do Protektorátu niektorých zatkl Gestapo, vypočúvalo a deportovalo do koncentračných táborov. Nie všetci z nich prežili neľudské výsluchy a týranie vo väznici na Pankráci. Odsunu a možno aj smrti sa vyhli tí dôstojníci bývalej čs. armády, ktorí mali manželky Slovenky. Nová tvoriaca sa Slovenská armáda postrádala hlavne pre vyššie funkcie primerane vzdelaných dôstojníkov, a tak sa povyšovalo z núdze, rýchlo a bez splnenia pôvodných kritérií v oblasti dosiahnutého vzdelania a hodnostného postupu. Horšie bolo, že museli odísť aj vojaci prezenčnej služby, a tak aj hranice s Maďarskom ostali v podstate obnosené a oslabené jednotky neboli schopné zabrániť prenikaniu maďarských ozbrojených skupín za demarkačnú čiaru. S vedomím Hitlera vpadli maďarské jednotky do Karpatskej Ukrajiny (Podkarpatská Rus) a obsadili ju. Z bývalého územia Slovenska ostalo len torzo s nejasnou budúcnosťou.

Františka Urbana prijali do Slovenskej armády v hodnosti štábného kapitána generálneho štábu. Po 14. marci 1939 ostalo na území Slovenska len jedno zemské vojenské veliteľstvo v Bratislave, tri armádne zbory (Banská Bystrica, Trenčín, S. N. Ves) s približne dvomi pešími divíziami a ďalšie armádne a zborové útvary. Ministrom národnej obrany bol slovenskou vládou menovaný podplukovník gšt. Ferdinand Čatloš, predtým vymenovaný za divízneho generála, neskôr generála I. triedy. Velenie VI. zboru prevzal podplukovník gšt. Augustín Malár, ktorého F. Urban poznal a podľa neho patril k najschopnejším slovenským dôstojníkom. Služobne najstarším aktívnym dôstojníkom bol však divízny generál Rudolf Viest. Ten prijal miesto generálneho inšpektora novovzniknutej slovenskej armády. Medzi reaktivovanými dôstojníkmi bol aj plukovník delostrelectva Alexander Čunderlík, povýšený do hodnosti generála II. triedy. Velil 2. divízií v Banskej Bystrici. Zo záloh boli povolani aj nižší dôstojníci na doplnenie chýbajúceho stavu. F. Urbanovi sa podarilo dostať do **Banskej Bystrice**, ktorá bola bližšie rodinnému zázemiu manželky. Stal sa prednostom 3. operačného oddelenia 2. divízie, kde nastúpil v júni 1939. Služobný byt mal v bytovke pre dôstojníkov pri vojenskom veliteľstve, neskôr priamo v budove veliteľstva, kde boli tri reprezentatívne náčelnícke byty (prvý vchod od schodov pod pamätníkom SNP). Aj keď v novovzniknutej slovenskej armáde dochádzalo k rôznym zmenám, v platnosti ostali československé výcvikové a poriadkové predpisy, farba výložiek a približne aj platové podmienky.

Od novembra 1939 začala v Bratislave pôsobiť Nemecká vojenská misia ako styčný orgán medzi nemeckou a slovenskou armádou a ako poradný orgán pri výcviku. Na čele misie stál až do r. 1942 generál Paul von Otto, s ktorým prichádzal F. Urban do styku pri jeho návštevách B. Bystrice. Bol to typický nemecký dôstojník bývalej cisárskej armády, prívetivý s bezchybným vystupovaním. Jeho postoj k veleniu slovenskej armády bol umiernený. Hitlera priam nenávidel, čo sa preukázalo po nevydarenom atentáte na neho, zorganizovanom nemeckými generálmi a odvtedy musela celá armáda prejsť na pozdrav predpáženou pravcou, miesto zaužívaného salutovania. Tento Hitlerov rozkaz generál von Otto ignoroval. Podobne skôr priateľsky sa správali aj ostatní dôstojníci zboru Nemeckej misie. Tieto skutočnosti umožňovali ministrom Čatlošovi zmieriť, alebo odsúvať rôzne nemecké požiadavky.

V štábe 2. divízie, ktorej velil generál Čunderlík malo personálne obsadenie štábu z hľadiska kvalifikácie primeranú úroveň, čo nebolo vo všetkých divíziách. F. Urban hodnotil generála Čunderlíka ako rozvážneho a prívetivého človeka, ktorý napriek odstupu, ktorý mal od ukončenia aktívnej činnosti v armáde, sa vždy snažil do situácie vpraviť a dobre sa s ním spolupracovalo, nielen jemu, ale aj náčelníkovi generálneho štábu majorovi Štefanovi Tatarovi. Obom generál Čunderlík dôveroval, prenechával im iniciatívu a vzhľadom na zdravotné problémy aj prácu.

Tajná augustová porada v Bratislave, na ktorej vystúpil zástupca predsedu vlády Vojtech Tuka mala psychologicky pripraviť slovenskú armádu ako spojeneckú armádu na nadchádzajúce udalosti po boku Nemecka. Po tejto porade bola povolana časť záložníkov. 1. septembra 1939 Hitler napadol bez vyhlásenia vojny Poľsko. Časť nemeckých vojsk postupovala cez územie severovýchodného Slovenska veľmi rýchlo, takže poľská armáda bola za tri týždne zlikvidovaná. Za nemeckým vojskom nasledovali dve slovenské zaisťovacie divízie, jedna z nich banskobystrická 2. divízia mala dosiahnuť priestor Stropkov, ubytovať sa tam a v prípade potreby zaujať obranné postavenie. Vzhľadom na ničivo rýchly postup nemeckej armády nemuseli

byť slovenské divízie použité a po troch týždňoch sa vrátili do domovských posádok. Toto Poľské ťaženie bolo nekrvavou skúškou pohotovosti slovenskej armády.

Prelom rokov 1939-1940 bol významný aj pre F. Urbana a jeho manželku po spoločenskej stránke. Získali veľa nových známych, čo v niektorých prípadoch vyústilo do spolupráce v konšpiračnej odbojovej činnosti. Okrem nových známych z vojenských kruhov to boli rodiny riaditeľa nemocnice primára MUDr. Daniela Petelena, generálneho riaditeľa Národnej banky Viliama Paulínyho, statkára Sedláka pri letisku Tri Duby, riaditeľa priemyselnej školy ing. Krajčoviča a evanjelického farára z Hronseku Pavla Hronca.

Slovenskú spoločnosť videl F. Urban v tom čase rozdelenú na niekoľko skupín. Prvou skupinou boli ľudia česko-slovenského zmýšľania, kde patrili hlavne evanjelici a Česi, ktorí mohli ostať na Slovensku. Druhá skupina bola tvorená hlavne katolikmi, ktorí zmýšľali triezvo, aj keď zastávali vysoké posty. Tretiu skupinu tvorili indiferentní, štvrtú umiernenější ľudia z Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, bez rozdielu vierovyznania. Najsilnejšiu piatu skupinu tvorili prívrženci Vojtecha Tuku, gardisti, ultraseparatisti a germanofili.

Prelom rokov 1939-1940 priniesol aj zmeny v armáde. Veliteľa 2. divízie generála Čunderlíka preložili na MNO do Bratislavy, velenie divízie prevzal podplukovník gšt. Štefan Jurech a F. Urban sa stal náčelníkom štábu. Štefan Jurech mal rovnaké vzdelanie ako F. Urban, bol aj rovnakého zmýšľania a nebol sa ist' do spoločnosti tých, ktorým záležalo na obnovení bývalej republiky. Schádzali sa v byte primára Petelena a bol to vlastne zárodok ilegálnej skupiny. Podplukovník Jurech býval v byte nad F. Urbanom a ten dobre poznal aj jeho rodinu, manželku Marcelu, ktorá bola po matke rakúska Nemka a dvoch synov Borisa a Marcela. Štefan Jurech za svoje presvedčenie a činnosť v protifašistickom odboji prišiel aj o život, o čom sme v našom časopise v minulých rokoch už písali.

Rok 1940 bol rokom zvyšujúcej sa angažovanosti ilegálnej skupiny, samozrejme stále prísne konšpiratívnej. Nálada na Slovensku sa vyznačovala silným nacionálnym cítením, bolo treba veľkej opatrnosti v služobnom i civilnom živote. Slovenská armáda prešla reorganizáciou, čo bolo výsledkom spolupráce s Nemeckom. Divízia v Banskej Bystrici bola zrušená, miesto nej vzniklo Veliteľstvo pozemného vojska, pod ktoré patrila 1. divízia v Trenčíne, 2. v Prešove, ženijné a spojovacie jednotky, pluk útočnej vozby, tri automobilové prapory, Vojenská pechotná škola v Pezinku, Vojenská delostrelecká škola v Bratislave, vojenské sklady a ostatné útvary služieb. Aj časť Nemeckej vojenskej misie bola pričlenená k veliteľstvu pozemného vojska v Banskej Bystrici. V Bratislave pri MNO zriadili Vojenskú správu a hl. veliteľovi, teda ministrom bolo podriadené letectvo, jazdecké útvary, Vojenská akadémia a Vysoká vojenská škola. Veliteľom Pozemného vojska v Banskej Bystrici sa stal generál II. a neskôr I. tr. Alexander Čunderlík, od augusta 1942 gen. I. tr. Anton Pulanich. F. Urban prevzal 3. (operačné) oddelenie štábu Veliteľstva pozemného vojska. Po odchode plukovníka gšt. Štefana Jurecha nemal F. Urban medzi vojakmi žiadneho ilegálneho spolupracovníka, ostali len kontakty v civilnej oblasti. Pravidelne bol v styku s dôstojníkmi nemeckej misie lebo často zastupoval náčelníka štábu Talského. Všetky rozkazy, smernice a inštrukcie dostávali v odpise aj oni, no svoju činnosť chápali ako dôstojníci z povolania, ktorí si plnili povinnosti ako odborníci – členovia vojenskej misie v spojeneckej armáde.

Po preložení podplukovníka gšt. Talského sa stal náčelníkom štábu F. Urban, neskôr nastúpil na post veliteľa pozemného vojska generál Pulanich. U neho si F. Urban cenil, že mal rád presnosť, vedel byť rázny, ale aj dobrosrdečný, dodržiaval vždy služobný postup a nezasahoval do práce štábu. Nerobil rozdiel medzi Čechmi a Slovákmi a vedel si vážiť prácu iných. Chránil záujmy Slovenskej armády a Slovenska a v styku s Nemeckou vojenskou misiou bol nekompromisný, nepripustil žiadne mimoriadne požiadavky nemeckej strany.

Reorganizácia Slovenskej armády podľa štruktúry nemeckej armády bola náznakom niečoho, čo sa stalo konkrétnym 22. júna 1941, keď nemecké vojská napadli bez vypovedania vojny Sovietsky zväz a slovenské jednotky boli vyslané na východný front. Bola sformovaná Rýchla divízia, ktorej velil plukovník delostrelectva, neskôr generál II. tr., Jozef Turanec. Rýchla divízia včlenená do vyššej nemeckej jednotky podliehala príslušnému nemeckému komandu. Len v správnych veciach ako zaradovanie, striedanie a dopĺňanie dôstojníkov podliehala MNO v Bratislave. Zostavovaním pohodových jednotiek pre Rýchlu divíziu - rôt, praporov, batérií, ich dopĺňaním, výcvikom a zaradením bolo poverené Veliteľstvo pozemného vojska v Banskej Bystrici. Víťazný postup nemeckých vojsk vzbudzoval nádej v civilných i vojenských kruhoch na rýchle ukončenie vojny a vtedy asi nikto neveril v možnú obnovu predmnichovského Československa. Musela byť postavená ešte jedna divízia a to zaisťovacia, pre zabezpečenie strážnej služby na dobytom a obsadenom sovietskom území. Táto divízia podliehala veliteľstvu zápolných nemeckých jednotiek v Krakove, po správnej stránke MNO v Bratislave a po stránke výcviku, atď. veliteľstvu pozemného vojska v Banskej Bystrici.

Tak skončilo obdobie vyčkávania a pomalej prípravy odboja v armáde, ktorá jediná mohla byť aspoň v počiatočnej fáze organizačne, materiálne a personálne zárukou úspechu odbojovej činnosti.

Eva Furdiková

Pokračovanie v nasledujúcom čísle.

TAJOVSKÁ TIESŇAVA A JEJ PRÍRODNÉ ZAUJÍMAVOSTI

Nachádza sa v Studeneckej doline v obci Tajov. Začína pri zastávke Rôtovo - 540 m n. m. a pokračuje po ceste smerom na chaty k zachytenému prameňu vody s oplatením. Vychodeným chodníkom popri zurčiacom Tajovskom potoku pokračujeme hlbšie do doliny. Na oplatení prameňa je pripevnená informačno – smerová tabuľka s textom:

JASKYNNÝ ÚTVAR V STUDENECKEJ DOLINE

Tajovský potok pramení v Kremnických vrchoch pod Bystrickým sedlom vo výške 1190 m n. m. Dĺžka celého Tajovského potoka je 11,8 km a ústí do Hrona v Banskej Bystrici v nadmorskej výške 319 m n. m.

Podľa stavu vody prekročíme, alebo prekonáme šírku potoka a po vychodenom chodníku na ľavej strane prídeme k plechovej obdĺžnikovej nádobе tzv. meračke, kde kedysi merali výšku a prietok vody vyvierajúcej pod skalným bralom. Pokračujeme dolinou ku skalným bralám, prekonáme drevené zátarasy a objavíme jazvecov *vchod a únikový východ*. Ďalej v skalách možno vidieť aj skalný úkryt pre prípad dažďa.

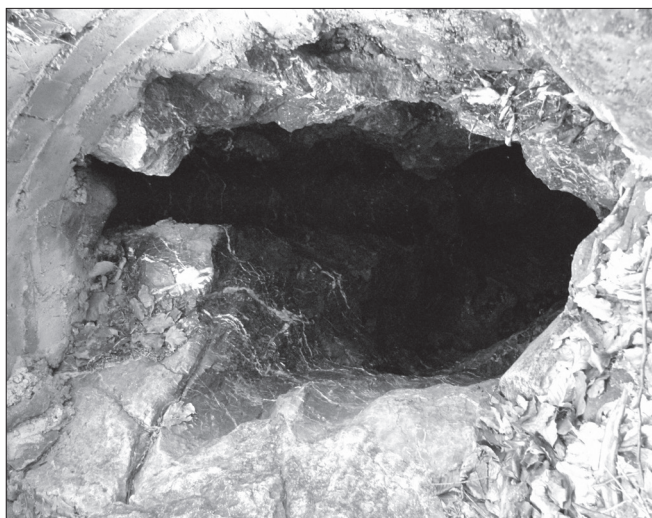
Terén v tiesňave je skalnatý a mokrý, preto je treba mať vhodnú turistickú obuv, tenisky nie sú vhodné. Po krátkom čase prichádzame k prvému miestu – skalnému bralu s vysekaným erbom mesta Banská Bystrica. Pokračujeme proti prúdu Tajovského potoka cez divoko zarastený lesný porast a upriamime pohľad na väčšiu kameň, kde sa nachádza druhýkrát vysekaný do kameňa erb mesta Banská Bystrica trčiaci v potoku.

Pri zurčiacom Tajovskom potoku počujeme aj hukot padajúcej vody, čo je neklamný dôkaz existencie vodopádu. Nedočkaví sa náhlime čo najskôr uvidieť jeho krásu a hlavne jeho výšku i šírku. Po krátkej zrýchlenej chôdzi sa nám objaví prvý Tajovský vodopád – tzv. *Miskový vodopád* v plnej kráse. Dôkladne sme si ho vyobzerali a našli sme aj ďalší otvor na možnosť vtekania vody do podzemia. Po chvíli oddychu sa vydávame ďalej stúpajúc do svahu na ľavej strane serpentínovým spôsobom a vyšlapeme až na vrchnú časť tečúceho Tajovského potoka. Tu na naše prekvapenie objavíme už zabetónovaný vchod do jaskyne, ktorý bol avizovaný na začiatku doliny informačnou – smerovou tabuľkou. Až teraz si uvedomíme, že keď tu ešte nebol zabetónovaný vchod, musel celý Tajovský potok vtekať do podzemia tejto jaskyne. Teraz bolo dno potoka celé vyschnuté, bez vody.

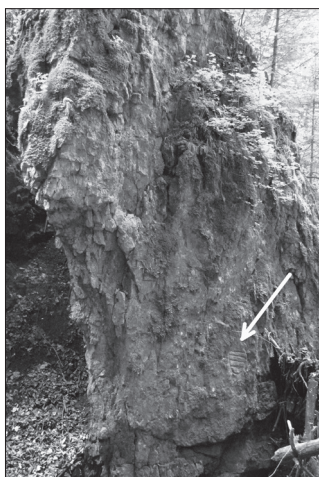
Nadšení prírodnými krásami tiesňavy nestrácame čas a vydáme sa na záverečný výstup z Tajovskej tiesňavy do civilizácie. Uvedomíme si, že počujeme ďalší hukot padajúcej vody. Po skalnej terase sa prediera tzv. *Terasový vodopád*. V minulosti ich domáci nazvali aj ako *Beatine Vodopády*.

Šikmým výstupom vo svahu do spevnenej cesty ukončíme prenádherné poznanie Tajovskej tiesňavy, veď spoznať toľko krásy na takej krátkej Studeneckej doline, stojí za poznanie a hlavne za ochranu tohto územia. Treba si však uvedomiť, že vodopády a jaskyňa sú chránené v najvyššom 5. stupni ochrany.

Ján Vicen

Otvor do jaskyne na Tajovskom potoku

Kameň s erbom Banskej Bystrice

VELKÝ ŠTUREC – 1010 M N. M.

je existujúce sedlo v hlavnom hrebeni Veľkej Fatry medzi vrchmi Krížnou – 1574 m n. m. a Zvolenom – 1402 m n. m. Cez sedlo doposiaľ vedie horská autocesta s mnohými serpentínami, postavená ešte v 18. stor., ako strategický spoj medzi stredným a severným Slovenskom, a preto bola v minulosti opivená – pozostatky opivenia doposiaľ vidno na južnej strane. Odkedy sa otvorila nová, priamejšia autocesta cez Donovaly – 960 m n. m., prestala sa udržiavať a teraz je už len ako lesná cesta na zvoz dreva.

Názov ŠTUREC sa vzťahuje aj na prvú vyvýšeninu nad sedlom smerom na západ z kótou 1075 m n. m., kým pre sedlo samotné sa najnovšie používa názov **VELKÝ ŠTUREC**. Pravdepodobne na rozlíšenie od Malého Šturca medzi Harmancom a Turčianskými Teplicami. Hrebeňom cez sedlo prechádza červeno značovaná turistická *Cesta Hrdinov SNP* so začiatkom v obci Devín a končiac na Dukle. Cesta prekonáva mnohými ostrými serpentínami značný výškový rozdiel a spája obce Liptovské Revúce a Motyčky. Prejazd cestou **nie je** pre motorové vozidlá zakázaný, no je spojený so značným rizikom a vozovka **nie je v zime udržiavaná**. Trasu cesty je možné v súčasnosti využiť aj ako **cyklotrasu** od bývalého hotela Pod Šturcom do horského sedla Veľký Šturec s nadmorskou výškou 1010 m n. m. Potom zjazdom po serpentínach prídete až do Liptov-

ských Revúc, stadiaľ do Liptovskej Osady a s pokračovaním na Donovaly alebo do Liptovskej Lužnej, Železnô.

Na Veľký Šturec je možné sa dostať **pešo** z Donoval na Novú hoľu s pokračovaním na Zvolen – sedlo Prípor – Motyčská hoľa – kóta 1180 m n. m. - sedlo Veľký Šturec alebo z osady Horný Jelenec po žltej turistickej značke cez Prašnicu do miesta Východné Prašnické sedlo a po červenej turistickej značke vpravo na Šturec - 1075 m n. m. s výstupom na Veľký Šturec. V minulosti na mapách z 18. - 19. storočia cesta išla cez Východné Prašnické sedlo - 920 m n. m. pokračovala na územie Liptova a tu prechádzala Suchou dolinou. Túto cestu poznal aj Matej Bel. Táto dnes neexistujúca komunikácia označená ako stará cesta do Liptova a na rozlíšenie od novej cesty do Liptova cez sedlo Veľký Šturec, ktorú nazývali aj novou cestou do Liptova a podľa starej historickej literatúry pripisujú vybudovanie tejto cesty Turzovsko – Fuggerovskej spoločnosti. Bývalú hradskú cez Šturec zatarasili koncom októbra 1944 míneri z roty Orech I, ktorá patrila k VI. taktickej povstaleckej skupine. V januári 1945 hlavný štáb partizánskeho hnutia nariadil partizánskym brigádám, aby nevydali fašistickým vojskám hradskú cez Šturec. Počas ústupu hitlerovských vojsk v januári 1945 zorganizovali partizáni z brigády Pomstiteľ asi 200 ľudí z blízkych osád Horný a Dolný Jelenec, Rybô, Valentová a Prašnica, ktorí 20. januára 1945 zatarasili stromami hradskú cez sedlo Šturec, ktorú fašistické jednotky potrebovali ako ústupovú cestu.

Ján Vicen

Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu

Vydáva: Občianske združenie Permon Vychádza štvrťročne. Šéfredaktor: Ing. Pavel Gender. Zástupca šéfredaktora: PhDr., RNDr. Richard R. Senček, Ph.D., PaedDr. Dušan Jarina, Redakčná rada: Ján Baláž, Mgr. Jozef Ďuriančík, Igor Chromek, Ing. Július Burkovský, PhDr. Vladimír Sklenka, Mgr. Eva Furdíková, Michal Kiššimon, doc. Ing. Norbert Gáborčík, Ph.D., Ing. Jozef Kreutz, Ján Vicen, Anna Havlíčková. Grafická úprava: PaedDr. Dušan Jarina.